

שלוש קערות מנדאיות מאוסף יוסף מתתיהו

הלשון המנדאית הקדומה הגיעה לידינו בשני נתיבים נפרדים. הנתיב האחד הוא הספרות הקלאסית הנמסרת בקהילה המנדאית מדור לדור זה אלף חמש מאות שנים ומעלה. בקרב החוקרים מקובל כי שלושה חיבורים עיקריים – הגינזא רבא, ספר התפילות וספר יוחנן – הם המשקפים נאמנה את רובד המנדאית הקלאסית כפי שהילכה ודוברת בתחומי מסופוטמיה למן המאה השישית לספירה ועד לסוף האלף הראשון. החומר הספרותי העשיר המצוי בחיבורים אלה ודאי קדום הוא, ומטבע הדברים יש בו לא מעט יסודות המשתלשלים עד לימי לידתה של הכת המנדאית בסביבות המאה השלישית לספירה, אך הכלים שבהם נמסר מאוחרים למדי. כתבי היד המנדאיים הקדומים הועתקו במאה השש־עשרה והשבע־עשרה לספירה, ונלווים עליהם כתבי יד רבים בני תקופתנו.¹

הנתיב השני הוא האפיגרפיה המנדאית הכוללת מאות קערות השבעה ועשרות קמעות מתכת. על גבי קערות החרס וקמעות העופרת נכתבה ספרות השבעות ענפה המיועדת להגנה על לקוחות ממשיים מפני סכנות רבות שארכו לתושבי העולם העתיק, כגון שדים, כשפי היזק, מחלות וכיו"ב. המקורות הכתובים הוטמנו בבתי קברות ובמקומות אסטרטגיים בביתו של הלקוח (מפתח הבית, חדר המגורים, השער החיצוני וכיו"ב) ונשתמרו עד ימינו הודות לתנאי האקלים היבש בכבל. על פי הערכות שונות המסתמכות על שיקולים ארכאולוגיים, פלאוגרפיים, פילולוגיים והיסטוריים

* אני מודה מקרב לב לפרופ' משה מורגנשטרן, שהעמיד לרשותי צילומים איכותיים של שלוש הקערות המוצגות כאן והעביר אליי את הזכות לפרסמן. תודה שלוהה לבעל האוסף מר יוסף מתתיהו, שהתיר את פרסומן ברבים. במהלך כתיבת המאמר נסתייעתי רבות בעזרתם הנדיבה של מוריי ד"ר ג'יימס נתן פורד ופרופ' משה מורגנשטרן, שהתירו לי לעיין בתצלומי המקורות האפיגרפיים העתידיים להתפרסם במחקריהם הבאים ולצטט מההדורותיהם. כל תצלומי הקערות המצורפים למאמר הם מלאכת ידיו של פרופ' משה מורגנשטרן ובאדיבותו. עוד אודה לפרופ' דוד טלשיר, שקרא את המאמר והעיר הערות חשובות. תעתיקי קערות ההשבעה המנדאיות מאוסף סכוין נמסרו לי באדיבותו של פרופ' שאול שקד. פרופ' שקד צפוי לפרסם קערות אלה בעתיד הנראה לעין בשיתוף עם ג'יימס נתן פורד וסיאם בהיירו כחלק מסדרת ספרים המוקדשת לההדרת 650 קערות השבעה. בשני כרכים ייעודיים מתוך הסדרה ייכללו כמאה וחמישים קערות מנדאיות. במאמר משמשים הקיצורים האלה: מ"ס = קערות מאוסף סכוין; ב"מ = קערות מהמוזאון הבריטי. הקדום שבכתבי היד המנדאיים הידועים למחקר הועלה על הכתב בין השנים 1529 ו־1530 (שנת 936 למניין הערבים). על כתב יד זה ראה נלדקה, דקדוק, עמ' xxiv; מצור, מרדוך, עמ' lvi; בקלי, קולופונים, עמ' 268.

הנוהג של כתיבת השבעות תכליתיות על גבי קערות החרס וקמעות העופרת הוגבל לפרק זמן מסוים בתולדות הכת המנדאית (למן המאה הרביעית לספירה ועד למאה השביעית-שמינית).²

הבא לעמוד על טיבה של הלשון המנדאית הקדמונית ראוי לו שיבחין בין שני הנתיבים. אמנם שניהם מוליכים פחות או יותר לאותה תקופה, אך בעוד הנתיב הראשון מוביל אותנו אל היעד בתיווך של עשרות גלגולי מסירה, הרי הנתיב השני מגיע אל נקודת המוצא באופן ישיר ללא סיוע מעתיקים ומציג לפנינו תמונת תקריב מדויקת של המנדאית בהיותה במלוא חיותה עוד טרם הכיבוש הערבי. עד לדורות האחרונים התמקד מחקר המנדאית רובו ככולו ברובד הספרות הקלאסית, אולם נדמה כי כעת עם התגברות פרסומי מקורות אפיגרפיים הולך ונוטה כובד המשקל לכיוון השני. במאמר הנוכחי אבקש להרים תרומה נוספת לקורפוס האפיגרפי המנדאי עם ההדרתן של שלוש קערות השבעה חדשות מאוספו הפרטי של מר יוסף מתתיהו (Yosef Matisyahu). סבורני כי לפחות אחת משלוש הקערות תלמדנו מה רבה חשיבותם של המקורות האפיגרפיים להיכרותנו עם נתיביה הנעלמים של הלשון המנדאית הקדומה.

א. אוסף יוסף מתתיהו, קערה מנדאית מס' 1

תיאור כללי

ההשבעה כתובה על שני צדי הקערה. הטקסט מאורגן בצורה ספירלית מן המרכז אל השוליים בדופן הפנימית (18 שורות), ומן השוליים אל המרכז בדופן החיצונית (7 שורות). בהשבעה בשלמותה 25 שורות, והיא מתוחמת בשני עיגולים: עיגול פנימי קטן התוחם את החלל הפנוי במרכז הקערה ועיגול חיצוני גדול מתחת לשורה האחרונה של הטקסט. תחילתו של העיגול החיצוני בסימן יתד (<), המוכר ממקורות אפיגרפיים מנדאיים נוספים כסימן מוסכם המציין את השלמת ההשבעה או לחלופין מעבר להשבעה חדשה על גבי הרצף (לתצלומי החלק החיצוני עיין בנספח). הקערה נשתמרה במצב סביר יחסית, ופגעי הזמן ניכרים עליה אך מעט. שכבת מלח דקה הצטברה על גבי הדופן הפנימית, והדיו התעמעמה באזורים מסוימים (בעיקר בחלק החיצוני), אבל הכתיבה ברורה והטקסט ניתן לפיענוח כמעט לחלוטין. שכבת המלח הוסרה במהלך הצילומים על ידי הרטבת הקערה בספוג עדין ומים. במרבית המקומות תרם סילוק המלח לפיענוח הכתוב, אך נותרו מקומות אחדים שבהם הטקסט המקורי נראה ביתר קלות בתצלום שנעשה לפני הניקוי (והערתי על כך בכל אתר ואתר). הקערה נכתבה בעבור חאי בר עספינדרמיד, המוכר לנו מקערות שונות באוסף

2. ראה בין היתר שקד, פורד ובהיררו, אוסף סכוי, עמ' 1-8. חידוש גדול נתחדש עם גילויין של כמה קערות השבעה יהודיות שתאריך כתיבתן מפורש במסגרת נוסחת גט לגירוש שדים. התאריך המוצע בקערות מתיישב עם מסגרת הזמנים המקובלת במחקר זה תקופה ארוכה (להרחבה ראה שם, עמ' 1 הערה 2). תיארוך ממוקד של הקערות המתפרסמות במאמר זה הוא בלתי אפשרי בשלב זה.

סכוין, למשל: מ"ס 1928/29, מ"ס 1928/30, מ"ס 2054/03, מ"ס 2054/30, מ"ס 2054/55, מ"ס 2054/61, מ"ס 2054/106. כמו רבות מקערותיו של חאי גם הקערה הנדונה כאן נושאת על גבה חותם של ייחודיות הבא לידי ביטוי בלשון מוקשה ובמגוון רחב של צורות לשוניות בלתי שגרתיות. קווי ייחוד אלה, וכמותם צורת הכתב או הלקוח המשותף להן, מעידים על קערותיו כי מידי סופר אחד באו ומאזור גאוגרפי ממוקד אחד. נוסף על קערות השבעה כתובות מנדאית ידועות גם קערות אחדות בכתב היהודי שהוקדשו לחאי.³

נוסח ההשבעה העומד במרכז הקערה מיועד נגד השדה פונאקית(אי), הלילית הצעירה באחותיה, הידועה גם בשם האלה נקפעיל. הלילית מתוארת בקצרה כדמות מזיקה בעלת חיבה לבשרם של תינוקות רכים ולדמם של ילדים ענוגים ומפונקים. כדי להתמודד בהצלחה עם השדה פונאקית(אי) מקימה בת זוגו של חאי קול תחינה רמה העולה ומגיעה עד לשם הגדול. השם הגדול מזעיק את הדמות השמימית תורעיל ומצווה עליו לבצע רצף פעולות תוקפניות, שעיקר תכליתן בלימת כוחה המזיק של השדה. בפעולות המצופות מתורעיל התעללות פיזית באיברי גופה של הלילית (עיניים, זרועות, שיער הראש, האיברים המוצנעים, רגליים וכיו"ב), קשירתה באמצעות שמונים רצועות בד ושמונים גידי אֵיל זכר, ולבסוף השלכתה למקום מבודד שבו יכו בה ללא הרף איתני הטבע וגרמי השמים. בחלקה השני של הקערה (שו' 17–25) מגורשת השדה פונאקית מביתו ומסביבתו של הלקוח באמצעות השבעתה בשמם של כוחות חיוביים חיצוניים (השם הגדול, הדיבור הגדול הקדמון, הרז הקדמון וכיו"ב) ובשמות בני משפחתה הקרובים (שחראזין אימה, זאן קרדון סבתה, נאקור אביה וסמאייל סבה).

ההשבעה נגד פונאקית(אי) רואה כאן אור לראשונה, אך יש לציין כי קיימות לפחות עוד שלוש קערות השבעה בנוסחה דומה מאוד: מ"ס 2054/35, מ"ס 2054/37 וסמיר דיהיז 9.⁴ נוסח שלוש הקערות המקבילות עמד לפני בעת פיענוח הקערה הנדונה כאן והיה לי לעזור רב בפתרון קריאות סתומות ובהבנת הטקסט בכללותו.

תרגום

תעתיק⁵

חלק פנימי

1	אסותא תחילה לאבאיתה	רפואה תהיה לו לביתו,
2	דורה חיכלה וביניאנה ד־חאי בר	מעונו, היכלו ובניינו של חאי בן

3. ראה למשל מוסייף 149; מ"ס 1927/12 (הקערות התפרסמו אצל לוין, קורפוס, עמ' 108–109).

4. את שתי הקערות הראשונות עתידים לפרסם שקד, פורד ובהיירו (אוסף סכוין). הקערה השלישית מאוסף סמיר דיהיז תראה אור במחקרם של פורד ומורגנשטרן (קערות מנדאיות).

5. בתעתיק משמשים סימני ההתקנה האלה: אֵ = אותיות חלקיות; [...] = אותיות בלתי קריאות ומשוחזרות; [...] = אותיות עודפות במקור / מחיקה של המהדיר; (...) = אותיות חסרות במקור / תוספת של המהדיר; ^...^ = אותיות הנכתבות מעל השורה; | = הפרדה בין שני חלקי תיבה הנכתבת בשורות נפרדות; (...) = קריאה מסופקת; ־־ = הגרפמה ־ המציינת במנדאית את מילת הזיקה; כ־־ = הגרפמה ־כ־ 'כאשר'.

3	עספינדראמיד ⁶ בְּגָאן שוּמָא רבָּא וּבְגָאן	עספינדראמיד. עזרת השם הגדול ועזרת
4	מִימְרָא רבָּא קַאדְמַאייָא עַל פּוֹנַאקִיתַאי	הדיבור הגדול והקדמון נגד פונאקיתאי,
	לִילִיתַא	הלילית
5	זוּטַאראַתַיא דְּחַוַּתַא דְּמִיתְקִירַיא	הצעירה מבין אחיוותיה, אשר נקראת
	נַאקְפְּעִיל עַסַּאֲרַא דְּ-	נאקפעיל האלה. (האלה) אשר
6	אַכְלַא {בַּסַּאֲרַא דְּמַפְּאַנַא} ⁷ בַּסַּאֲרַא עַדַּאנַיא	אוכלת בשר (תינוקות) רַכִּים וְשׁוֹתַה דְּמַם
	וְשַׁאֲתַיא זַאמַאיוֹן דְּ-	של

אוסף מתתיהו, קערה מנדאית מס' 1, הצד הפנימי
(תצלומי הצד החיצוני באים להלן, עמ' 93-94)

6. הנר"ן נראית כמו פ"א.

7. המעתיק כמעט השלים את כתיבת הצירוף בסאר ד־מפאנאקיא, אולם משהבין שמקומו בחלק השני של הביטוי (עדאניא // מפוקיא) קטע את רצף הכתיבה והחל לכתוב מחדש את הצירוף המתבקש בסאר עדאניא בלי לציין מחיקה על גבי גוף הקערה.

7	מפנאקיא באכיא [אל]יא ומיתשארא ⁸ אחאי בר עספינדרמיד ביסאתא עתתא
8	וסאלאקא ש[א]כתא בכיתא ועליתא ⁹ קודאמה ד־שומא ראבא (ומימרא) ומימרא
9	רבא קאדמאייא ושומא רבא ומימרא רבא קאדמאייא קאריליה ומפקידלה
10	לאתורעיל עותרא גברא ד־ראם נחיא שאדיך וגבאר ומרלה חות עזיל על פונאקית
11	ליליתא זוטראתיא ד־חואתא ד־מיתקיריא נאקפיל עסתרא מוחיא ¹⁰ על אינא ואינא אואר ומחיא
12	על דראייא ודראייא תבאר לוגטא בופיא רישא ובש'פוליא שיפולא ובסאנא דירכיא תאתאייא ד־לאגרא
13	בראבא ראזיא ד־ברישא ובשוכא ראזיא בחלאצא ואבתלא'תא ¹¹ ראזיא ד־בלאגרא ואקאראלא עידקא מן מוחא
14	ועלא שלופלא מן גישא ד־סאמלא עסורא בשיתין אטוניא כעתאנא ובתמאנא גיאדה ד־אילא זיכרא פוכרא פכרא קאשיא
15	וגומאטא מאטא תקיפא ומארירא כופא כד־ [כ]פּוּתָא ושורדי מא לאשומיא ותמאנא לאגואחין ¹² ד־אנאניא אלאמא ד־תיבזא ותיצטאריא ושורדיא
16	על טבראן טורא רבא ד־רבייתא ד־ליתון זיקיא ליזאקא(ונ)א וליתיא שא[מ]שיא

8. חצייה הראשון של המילה נראה היטב בצילום שנעשה לאחר הסרת המלח. חצייה השני – בתצלום שנעשה לפני הניקוי.
9. המילה נראית כבירור בתצלום לפני הסרת שכבת המלח.
10. היר"ד צמודה לאל"ף.
11. המילה נראית טוב יותר בתצלום לפני הסרת המלח.
12. ניתן לקרוא ברוחק: לאגואיחין.

ותבואנה השמשות ותשתלהבנה עליה¹³ עד ליום, יום הדין, ועד לשעה, שעת הישועה, עד לכלות השמים והארץ, עד אשר היא תפתח את פיה ותיקח את רזה ותקבל את שבועתה". (פונאקית!) תסתלקי ותצאי מביתו וגופו של חאי בן עספינדרמיד. אני השבעתי אותך ואני גוזר עליך פונאקית, הלילית הצעירה מבין אחיותיה, אשר נקראת	לאשאמאשאנא אל'אמא לאיומא יומ דינא ולאמא לאשיתא שאי'א 17 פורקאנא אל'אמא לאגמוריא שומיא וארקא אל'אמא ד'תעפתא פומא ותיסאבא ראזא ותיקאביל עומומאתא תיפשאראי ותיפקאי מן באיתה ופגרה 18 ד'חאי¹⁴ בר עספינדרמיד אשאביתליך ומומינאליך פונאקית ליליתא זוטראתיא ד'ח'ואתא¹⁵ ד'מיתקיריא
חלק חיצוני	
נאקפיל האלה, בשם הגדול הזה ובדיבור הגדול הקדמון הזה וברזן] הקדמון הזה ובקערה הקדמונית הזאת, במילה	19 נאקפיל עסתרא בחאך שומא רבא ז'ב'חאך מימרא רבא קאדמאי'א ובחאך ר'אזא קאדמאי'א ובחאך כינאתא קאדמאי'א בחאך מנלא'אתא
הקדמונית הזאת ובדיבור הגדול והקדמון הזה, בכך ולא אשר (בהם) נשבעו הקדמוניים ולא שיקרו. אני השבעתי אותך ואני גוזר עליך ב(שמו של) צמאמיר, המלאך של העולם הזה. שוב, אני השבעתי אותך ואני גוזר עליך ב(שמה של) שחראזין הלוקחת, אמך. וב(שמה של) ז'אן] קרדון אימא של אמך. וב(שמו של) נאקור אביך	20 קאדמאי'אתא ובחאך מלא'אלא רבא קאדמאי'א בין ולא ד'עמון קאדמאי'א ולאכדיב אשאביתליך ומומינאליך בצמאמיר מלאכא ד' 21 לאמא חאזין תומ אשאביתליך ומומינאליך בשחראזין ד'לאגטא עמיך ובז'אן] ק'רדון עמא ד'עמיך בנאקור אבוך
וב(שמו של) סאמיל אבניו של אביך. קחי את הזרים האלה וקבלי את ההשבעות האלה והסתלקי וצאי מן הגוף הזה והבית של חאי בן עספינדרמיד, מבניו ומזרעיו ומזרעוניו, מביתו, דירתו, היכלו וב[...] [ו]מפתן ביתו	22 ובסאמיל א'בו'יא ד'אבוך סאבא חלין ראזיא וקאביל חלין עומומאתא ופשאר ז'פ'וק מן חאזין פגרא ובאי'את ד' 23 חאי בר עספינדרמיד מן בנה ומן זירה ומן בזירה מן באיתה דורה חיכלא וב[...]¹⁶ [ו]מן עסכופתא ד'באי'תה
כמו מלח המתמוסס ונעלם במים. ורפואה	24 כד' מחלא ד'פשארא ונפקא במיא

13. נוסח התרגום והבנת המשפט המוקשה נסמכים על פרשנותו של פורד (ראה פורד ומורגנשטרן, קערות מנדאיות).

14. אפשר שהמעתיק התחיל לכתוב ביסאתאי או בר. לא מסתברת הקריאה כחאי הנתונה בקערה מ"ס 2054/03 שו' 23.

15. זוטראתיא ד'ח'ואתא: בצילומים לאחר הסרת שכבת המלח רואים שרידי אותיות בלבד.

16. אין די מקום להשלמה הצפויה וביניאנא.

ואסותא תחי(וי)ליה לפגרא רוחא ונישין|מאתא ד־חאי¹⁷ בר עספינדרמיד
 תהיה לגוף, הרוח והנשמה של חאי בן עספינדרמיד.
 25 חייא זאכין < ————— החיים מנצחים!

הערות

1. לאבאיתה 'לכיתו' / זוטאראתיא 'הצעירה' (שו' 5) ודומיהם: מעמד השווא וייצוגו בקערה הנוכחית מעוררים עניין רב. מנהגו יוצא הדופן של סופר הקערה לסמן באמצעים גרפיים תנועות אשר על פי התפתחות הלשון הארמית צפויות להיות חטופות או מאופסות עשוי לפתוח לפנינו צוהר נסתר לדרכי ההגייה בניבים מסוימים של המנדאית הקדומה. לכל אורכה של הקערה מתבלטים עשרות כתיבים חריגים המתמקדים כמעט כולם בסוגיית השווא הנע והנח. כתיב מלא אל"ף בקערה כנגד שווא נע בלהגים אחרים נמצא במילים האלה:

לאבאיתה = לְכִיתָה 'לכיתו' (שו' 1), דמפֿאנא(קיא) = דמפֿנָקיא 'של ענוגים' (שו' 6), זמאיון = זְמִיּוֹן/דְּמִיּוֹן 'דמם' (שו' 6), מפנאקיא = מְפֿנָקיא 'ענוגים' (שו' 7), ומיתשאדא = וּמִיתְשָׁאדָא 'ומזילה דמעות' (שו' 7),¹⁸ וסאלאקא = וּסְלָקָא 'עולה'/'עולות' (שו' 8), לאתורטיל = לְתוֹרְעִיל (שו' 10), שאדיך = שְׁדִיךְ 'שקט', 'רגוע' (שו' 10), ואבתלאַתֿאֿ ראיא = וּבְתִלְתָּא¹⁹ 'ובשלושה רזים' (שו' 13), סאמלא = סְמָלָא 'שמאל' (שו' 14), וגומאטא = וְגוּמְטָה 'וחבוש אותה' (שו' 15), לאשומיא = לְשׁוּמִיָּא 'לשמים' (שו' 15), לאגואחין = לְגוּאִיחִין 'ללכם', 'לתוכם' (שו' 15), אלאמא = אֶלְמָא 'עד ל-' (שו' 15, 16, 17 |א2), לאשאמאשאנא = לִישְׁמִשְׁנָה/לְשִׁמְשְׁנָה (שו' 16),²⁰ לאיומא = לְיִוְמָא 'ליום' (שו' 16), ולאמא = וְאֶלְמָא 'עד ל-' (שו' 16), לאשיתא = לְשִׁיתָא 'לשעה' (שו' 16), לאגמוריא לְגַמּוּרִיא 'לכלות', 'לתום' (שו' 17), תיפשאראי = תִּפְשָׁרָאִי 'תסתלקי' (שו' 17), בחאך מנלאַתֿאֿ = מְנַלְתָּא 'בזאת המילה' (שו' 19), ד־לאמא = ד־אֶלְמָא 'של העולם' (שו' 20-21), ובסאמיל' = ובסמאיל (שו' 22), פשארא = פְּשָׁרָא 'היא נמסה' (שו' 24). בהזדמנות אחת השווא מסומן באם קריאה וי"ו: עסורא = אוסרה 'אסור אותה' (שו' 14).

17. ייתכן גם: חיי.

18. השווה it-ta-ši-da-at 'נשפכה' (השבעה ארמית בכתב יתדות מֵאֵרֶךְ [uruk] שו' 9; גלר, ארך, עמ' 138; להרחבה ראה קאופמן, התקצרות, עמ' 89; לניתוח כבניין אֶתְפַּעַל ראה מילר־קסלר, תרומות, עמ' 225). תנועת i מצוינת גם בעדי הנוסח של הגינזא רבא בהקשר זהה להשבעה שכאן: באכיא ואליא ומיתאשידא 'היא בוכה ומקוננת ומזילה דמעה' (גינזא סמאלא, עמ' 74 שו' 23), באכיא אליא ומיתאשידא 'הם בוכים, מקוננים ומזילים דמעה' (גינזא יאמינא, עמ' 232 שו' 3). ומנגד מצאנו כתיב חסר במקור קרום: באכיא אליא ומיתאשדא 'היא בוכה, מקוננת ומזילה דמעה' (טס מתכת, מ"ס 2087/01, צד ב שו' 18). הקמע יראה אור בקרוב אצל מורגנשטרן ושליטר, קמע מנדאי על גבי עופרת.

19. וי"ו החיבור לפני בומ"פ בשווא נע על פי מסורת הניקוד הבבלי.

20. אם בניין פֿעַל ואם אֶפְעַל.

מעניין עוד יותר השימוש בכתיב מלא אל"ף כנגד שווא נח מבחינה היסטורית: זוטאראתיא = זוטרתיא 'הצעירה' (שו' 5), זוטראתיא זוטרתיא 'הצעירה' (שו' 11), ובסאנא דירכיא = $\sigma\alpha\nu\delta\alpha\rho\acute{\alpha}\kappa\eta$ 'ובסנדלים' (שו' 12),²¹ ברבא ראזיא = בארבעא 'בארבעת הרזים' (שו' 13), בחלאצא = חלצא, חרצא, חרצא, חרצא, חרצא 'במותניה' (שו' 13),²² ואקאראלא = ועקלה 'ועקור לה' (שו' 13), אשאביתליך = אשבית (ע)ליך 'השבעתי אותך' (שו' 18, 20, 21), זוטראתיא זוטרתיא 'הצעירה' (שו' 18), חאך כינאתא = פינתא, חנא 'ובזאת הקערה' (שו' 19), וניש[י]מאתא דחאי²³ = ונישימתא 'הנשמה של חאי' (שו' 24).²⁴

כפי שניתן לראות מניין הכתיבים המלאים בעבור תנועה חטופה או מאופסת רב ביותר. המניין עומד על סך כולל של ארבעים מקרים לפחות, מתוכם עשרים ושמונה משתייכים לקבוצה הראשונה (70%) ושנים-עשר משתייכים לקבוצה השנייה (30%). קרוב הדבר בעיני כי כמות רבה שכזו בטקסט אפיגרפי קצר שהיקפו איננו עולה על שלוש מאות מילים מעידה על תופעה לשונית משמעותית. בחינה פרטנית של הדוגמות אף תעיד כי אין מדובר בתופעה שרירותית הנתונה לגחמות של סופר בלתי מיומן, אלא בתופעה סדירה הפועלת על פי כללים פונולוגיים קבועים מראש. הסתכלות ממוקדת בתכונות העיצורים הגוררים אחריהם את סימון התנועה מצביעה על שתי קבוצות עיצורים עיקריות העומדות בבסיס החלוקה: קבוצת עיצורי למנ"ר (עיצורים צוללים) וקבוצת העיצורים השורקים. בראש הרשימה ניצבים העיצורים למ"ד ושי"ן (15x ו-7x בהתאמה), בעקבותיהם הנו"ן והרי"ש (5x כל אחד), ובתחתית הרשימה – הסמ"ך (3x), המ"ם (3x) והזי"ן (1x). נתונים חד-משמעיים אלה מזדקרים לעין במיוחד כאשר מסירים מן הפרק את שתי משפחות העיצורים המזכורות ונותרים למעשה עם דוגמה חריגה אחת בלבד שבמהותה איננה חריגה כלל: ואבתלאותא ראזיא 'ובשלושה רזים' (שו' 13).²⁵

טיבה של התנועה המחודשת (במקרה של השווא הנע) או החדשה (במקרה של השווא הנח) קשה להגדרה מדויקת. הדעת נותנת להניח שאיכותה נטתה לכיוון גון תנועת a ושאורכה נע בין קצרה לקצרה מאוד. בהתחשב באורכה המשוער, קצת מפתיעה העובדה שבלא מעט מקרים בחר הסופר לציין דווקא את התנועה החדשה,

21. השווא סאנאדילי [א] = $\sigma\acute{\alpha}\nu\delta\alpha\lambda\omicron\nu$ (מ"ס 2054/106 שו' 3). הקערה נכתבה בידי סופר הקערה הנרונה.

22. השווא אמנם "מרחף" אבל היטמעות עיצור השורש השני בסורית ובמקורות מסוימים במנדאית (ראה דרוור ומצורן, מילון מנדאי, עמ' 125) מעידה על אפס תנועה, שאם לא כן ההיטמעות הייתה נמנעת.

23. השווא עדות מפורשת בין קערותיו של הלקוח הנזכר כאן: חאזא נישמאתא דח[אי] בר עספינדרמיד 'הנשמה הזאת של חואי] בן עספינדרמיד' (מ"ס 2054/61 שו' 17).

24. עוד יוזכרו השמות הפרטיים פונאקיתאי = פונקית (שו' 4), פונאקית (שו' 10, 18) וכן עספינדראמיד = Ispendarmed (שו' 3).

25. בידוע שהעיצור המקורב וי"ו דומה במאפייניו הצליליים לעיצורי למנ"ר, ומן הדין היה לספחו מבחינה עקרונית לקטגוריית למנ"ר.

ואילו את התנועות המקוריות בסביבתה הותיר בכתב חסר. כך למשל, נתקלנו בכתב סאמלא (שו' 14), שבו אם הקריאה אל"ף עומדת כנגד תנועה חטופה היסטורית בעוד התנועה הארוכה מיסודה הבאה אחריה (סְמְלָא) איננה מסומנת.²⁶ וברומה לכך אם ניתן דעתנו לכתיבים בקערות אחרות, כגון ולאסאמלה 'ולשמאלו' (מ"ס 2054/61 שו' 11), ומאזאראזיא 'ומחומשים' (מ"ס 2054/55 שו' 6) נוכל להציע (בחזקת שְמָא) שאין התנועה המיוצגת בכתב אלא תנועה עצמאית ומלאה מפני שעל אף הצטרפות אותיות השימוש היא ממשיכה להתקיים ואיננה הופכת לשווא נח. דוגמה מעניינת נוספת היא צמד הכתיבים זוטראתיא (שו' 11, 18), שמהם אפשר היה להסיק שהתנועה הקודמת לרי"ש נאלמה, אך במקרה זה האיר הגורל פניו ונמצאה צורה נוספת בכתב מלא דמלא זוטראתיא (שו' 5). עדות זו מוכיחה שהתנועה התבניתית נשתמרה. ולמותר לציין שהדברים אמורים גם בנוגע לשאר העדויות.

חשוב להדגיש כי אין הדוגמות הנדונות קשורות באופן ישיר בסוגיית תנועת העזר הבוקעת צרור עיצורים בתוך המילה, כגון עסאתרא (שו' 5) במקום עֶסְתְרָא, חוכומתא במקום חוֹכְמָתָא וכיו"ב.²⁷ סוגיה זו שכיחה מאוד במנדאית על כל חטיבותיה, ומן ההקשר הפונטי של כל צורה וצורה ברשימה הנוכחית ברור שאין לתלות בה את הקולר. על כך אנחנו למדים גם מהכתיב החשוב וניש[י]מאתא (שו' 24),²⁸ הכולל הן את פירוק הצרור (-CaC < [-CC <] -CCa) הן את הרחבת אפס התנועה לכדי תנועה המצדיקה סימון גרפי (נִשְׁמָתָא < נִשְׁימָתָא < נִשְׁימָתָא). תהליך דומה מסתבר גם בצורה מנלאתא (שו' 19) ואולי אפילו תיבשאראי (שו' 17). דומני שיש בכתבים הללו סימן לאיחור התופעה.

על פי רוב הסימנים הגורם המרכזי להיווצרות התנועות החדשות והמיוחדות הוא מידת הצליליות (סונוריות) הגבוהה של עיצורי למנ"ר. כידוע, עיצורים סונוריים מתאפיינים בכך שבזמן הגייתם זרם האוויר נע בחופשיות יחסית בחלל הפה, ובשל כך בלשונות רבות הם הנפכים לעיצורים הברתיים (Syllabic consonant) הכוללים בתוכם גם את גרעין ההברה (כלומר תחליף התנועה). במסגרת התהליך הזה קרובה מאוד הפיכת גרעין ההברה למעין תנועה לגיטימית החוצצת בין שתי ההברות: $zutaratī < zutaratī / zutaratī < zūtaratī$.

חציצה תנועתית בין שני עיצורים הנתונים במגע בגבולות שתי הברות שונות בסביבת עיצורים צוללים ידועה במידת מה במקורות עבריים וארמיים קדומים.²⁹

26. אולם השווה על יאמיוה ועל סאמאלה 'על ימינו ועל שמאלו' (ג'נף 42 שו' 12) פורר ומורנגשטרן, קערות מנדאיות) ועוד.

27. לבירור התופעה ראה נלדקה, קדוק, עמ' 32–33, 109; מצוך, מדרין, עמ' 125–126, 177–178.

28. ההשלמה יצאה מגדר סברה בעלמא משמצאנו כתיבים חד-משמעיים בין קערותיו של הלוקח הנזכר כאן, למשל חאזא נישמאתא דח[אי] בר עספינדרמיד 'הנשמה הזאת של חואי] בן עספינדרמיד' (מ"ס 2054/61 שו' 17).

29. לדוגמות ראה בן-חיים, מסורת השומרונים, עמ' 227; בר-אשר, מחקרים בסורית של א"י, עמ' 454–462, 463.

בארמית המנדאית התופעה הולכת ונחשפת בד בבד עם גילוי מקורות אפיגרפיים חדשים. בקערותיו של חאי חציצה מעיין זו שכיחה יחסית, ומתקבל הרושם כי השפעת עיצורי למנ"ר על לשונו של הסופר הייתה מכרעת. כתיבים ספורדיים במקורות אחרים, חלקם זהים לעדויות מן הקערה הזאת, מעניקים הקשר רחב יותר לטענתי, למשל: זוטראתיא (מ"ס 2054/35 שו' 10), [ואס]ראתינון וחתמאתינון אסראתינון בסארא ד־חייא וחתמתינון בחתמא ד־נחור [ואס]רתי אותם וחתמתי אותם: אסרתי אותם באיסור של החיים וחתמתי אותם בחותם של אור' (וולף 83 שו' 11),³⁰ ואסאראתא וחתמאתא 'אסרתי אותה וחתמתי אותה' (מ"ס 2087/11 צד ב שו' 41–42),³¹ רורבאתא ודראדקאתיא 'גדולות וקטנות' (אוסף פרטי 21 שו' 11),³² דמואתא סינאתא ד־חישוכא ד־חאטיא³³ בגרא ובעולא ועולאתא ד־בכראסא 'הדמויות השנואות של החושך אשר גורמות נזק לגופה ולתינוק שלה ולתינוקת שלה אשר בבטנה' (מוזאון רויאל אונטריו 931.4.1 [מקלאף C] שו' 17; ראה גם שו' 22, 24), וסכינא ד־קולא³⁴ פראזלא 'וסכיין שכולה ברזל' (גוריאה א שו' 15),³⁵ כורסואתא ד־פראזלא 'כיסאות של ברזל' (ב"מ 132954 א שו' 19),³⁶ ובשומא ד־פרושא ד־בה אמאריא ובה שמה כולחון אלאמיא 'ובשם המפורש אשר לו אומרים ולו שומעים כל העולמות' (ב"מ 91769 [סגל 098M] שו' 13–14) ועוד כהנה וכהנה.

הסבר פונטי חד־משמעי לפשר התהוות התנועה בסמיכות לעיצורים שורקים קשה יותר לחלץ, אך בדיוננו כאן די לנו אם נסתפק בעצם ביסוס התופעה. בקערה הראשונה מאוסף מתתיהו מתועדת צורה אחת בשלוש היקרויות שונות כנגד שווא נח/"מרחף" סמוך לשורק: אשאביתליך (שו' 18, 20, 21). לכאורה היקרויות מעטות, אבל כאשר שוקלים במאזניים מקורות נוספים התמונה הולכת ומתבהרת: כושאטא במקום כושטא 'אמת' (מ"ס 2087/10 צד א שו' 59), ומאשאבאנאלך במקום

30. כינוי המושא (א)ינון מצטרף לבסיס קטלת, לכן צפוי שווא נח (נלדקה, דקדוק, עמ' 269, 282–283; מורגנשטרן, מחקרים, עמ' 87). ואמנם כך מוצאים בתרגום אונקלוס, למשל פִּקְיִתְנָן (דודי, דקדוק, עמ' 404), ובארמית בבליית יהודית על פי מסורת תימן, למשל שְׁקֵלְתִינְהוּ, שְׁמַעְתִּינְהוּ, שְׁאֲלִתִּינְהוּ (מורג, לשון התלמוד, עמ' 293).

31. ההסבר בהערה הקודמת רלוונטי גם לשתי הדוגמות הנ"ל. השווה זְבִנְתָה וְאָכְלָתָה (מורג, לשון התלמוד, עמ' 293).

32. השווה da-re-da-qé-e 'קטנים' (השבעה ארמית בכתב יתדות מארך [uruk] שו' 36) לעומת dar-da-qé-e (שם שו' 11). ראה גלר, ארך, עמ' 139.

33. מקלאף קורא: ד־חאג'יא.

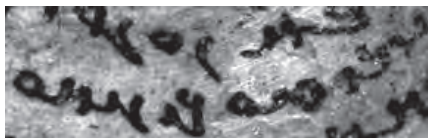
34. קריאת המהרירה קולא 'כולה' במקום כולא נראית בעיניי מסופקת. מן התצלום המצורף למאמר (להבדיל מהרפרודוקציה האיכותית) קשה להכריע לכאן או לכאן. לעומת זאת הצורה פראזלא נראית בבירור גם בתצלום וגם ברפרודוקציה.

35. גוריאה, שלוש קערות, עמ' 74–78, 90.

36. קמע עופרת מן המוזאון הבריטי שטרם התפרסם. הקריאה מוצעת בהסתמך על עיון בתצלומים שמסר לי פרופ' מורגנשטרן. הכתיב פראזלא מצוי שם בעוד שני מקרים לפחות (שו' 19, 26).

ומאשבאנאלך 'אני משביע אותך' (ב"מ 91769 [סגל 098M שו' 4), ביסירא במקום ביסירא 'בשר' (טס מתכת מ"ס 2087/11 צד א שו' 6;³⁷ אברהם 3 שו' 12 [עייין בתצלום להלן]), בעיסאראיון במקום בעיסאראיון 'בשרם' (פיצויליאם E.2-1907 שו' 25),³⁸ ביסאראיון (מ"ס 1928/35 שו' 20),³⁹ מיסאכינותא במקום מיסכינותא 'מסכנות' (מ"ס 2054/03 שו' 5 [עייין בתצלום להלן]), ותישאכאב במקום ותישאכאב 'היא תשכב' (ב"מ 91715 [סגל 084M שו' 19), ולעסאקופתה במקום עסקופתה 'ולמפתנו' (מ"ס 2054/25 שו' 12), רוחא בישאתא במקום רוחא בישתא 'רוח רעה' (וולף 83 שו' 13),⁴⁰ מישאתחראזיא⁴¹ במקום מישאתחרזיא 'רועדים' (שם שו' 22), בעזאקאת חאש רבא במקום בעזקאת 'בטבעת של חאש הגדול' (מ"ס 2054/69 שו' 12)⁴² ועוד כהנה וכהנה.

ומיסאכינותא (מ"ס 2054/03 שו' 5)

ביסירא (אברהם 3 שו' 12)

באופן מפתיע לא רק מקורות אפיגרפיים קדומים בני זמנה של הקערה הנדונה מכירים בקיומה של התופעה, אלא כנראה גם כתבי יד מנדאיים מודרניים. שרידים לתופעה ניבטים אלינו מכמה חיבורים מנדאיים באוסף דרוור, כגון אשאבית עליך ומאומינאליך (פאשאר מיחלא, כ"י דרוור מס' 40 שו' 240–241), מאומינאליך ומשאבינאליך (שם שו' 258), אשאבית עלאואיכון עו מאומינאלכון (זאראזתא ד־חיביל זיוא, כ"י דרוור מס' 44 שו' 1518),⁴³ מיתאסאריא 'הם נאסרים' (שם שו' 912),

37. קמע מ"ס 2087/10 צפוי להתפרסם בקרוב (אבודרהם ומורגנשטרן, קמע מנדאי). גם בקמע זה מצויים כתיבים מלאים מהסוג הנדון אם כי בהיקפים מצומצמים יחסית.

38. לקריאה עדכנית ותצלום איכותי ראה מילר־קסלר, קשרים, עמ' 202–204, 209. יש לתקן שם בעיסאראיון < בעיסאראיון, כפי שתועתק אצל יאמאוצ'י, אסופת קערות מנדאיות, עמ' 280.

39. חילופים בייצוגי התנועה כדוגמת ביסירא לעומת בעיסאראיון/ביסאראיון מחזקים את הסברה בדבר תנועה קצרה שאינה מוגדרת לחלוטין.

40. השווה ארמית מקראית: "קְרִיתָא מְרְדְתָא וּבְאִישְתָא" (עז' ד 12); וכמו כן סורית: جَعَدَا, فَبِجَعَدَا (נלדקה, דקרוק סורי, עמ' 17). לעומת זאת בהשבעה הארמית הכתובה בכתב היתרות מאורוב יש כנראה שרידים לתנועה המקורית bi-i³-šá-ti-ia 'דברים רעים (נ')' (שו' 35; ראה קאופמן, התקצרות, עמ' 89; לעומת גלר, ארך, עמ' 142).

41. תן דעתך גם על תנועת הרי"ש.

42. השווה כתיב חסר חלקי בעזאקת צור 'בטבעת של צור' (ב"מ 91769 [סגל 098M שו' 12–13; ראה פורד, ביקורת, עמ' 255).

43. בעותק מקביל הטקסט משובש: עשאבאת עלאואיכון על מאומינאלכון (דה־מורגן, מסע, עמ' 266 [צד שמאל שו' 6–17]).

מישקאל אינא 'הרמת עיניים' (זיחרון ראזיא כאסיא, כ"י דרוור מס' 27 שו' 336),⁴⁴ ותישילאי ותיפוק 'ואת תחרישי(?) ותצאי' (קמאחא ד־שובא, כ"י דרוור מס' 43 קטע I שו' 82).⁴⁵

עדות חיצונית להיתכנות התופעה בלשון ניתן להביא מן העברית המקראית, שבה הברות סגורות הנחתמות בהגה שורק נוטות להיפתח מעת לעת, כגון קִשְׁתִּי (יש' 28), עִשְׁבוֹת (מש' כז 25), הִצְפִּינוּ (שמ' ב 3) לעומת תִּפְפִּנִי (איוב יד 13), עִצְבוֹנָךְ (בר' ג 16).⁴⁶ סימן המכפל במקרים הללו בא להדגיש את קיומה של תנועה כלשהי במקום שהיינו מצפים לשווא נח או מרחף.⁴⁷ וכיוצא בזאת בעברית נוסח שומרון, המרחיבה כדרכה את התנועה החטופה המחודשת לכדי תנועה מלאה לכל דבר ועניין, כגון tēšabbəṣ (= תִּשְׁבֵּץ), amšabbēšot (= מִשְׁבְּצוֹת), māšāge (= מִשְׁגָּה), mēšāba (= מִשְׁבָּה),⁴⁸ וביתר דמיון בשכנתה מקרוב הסורית הארץ־ישראלית, דרך משל: ḥāḥḥā (= אִמְת') (קִשְׁטָא),⁴⁹ ḥāḥḥā (= וּמְשַׁכַּח).⁵⁰ כללו של הדבר, בלשונו של סופר הקערה ניכרת נטייה בולטת להרחבת תנועות חטופות ולהנעת שוואים נחים. שתי התופעות מתרחשות באותם תנאים פונטיים ונקשרות זו בזו בקשר הדוק. הסופר איננו מציין במפורש נוכחות שווא היסטורי אלא כאשר הוא בא בצמידות לעיצור ממשפחת הצוללים או ממשפחת השורקים. בגוף הדין הודגש כי פתיחת הברה הנחתמת בעיצור צולל או שורק נתמכת בעדויות פנים מנדאיות (קדומות ומאוחרות) ולצדן עדויות חיצוניות בלתי תלויות.

2–3. חאי בר עספינדראמיד: בקערות ההשבעה המנדאיות הרבות המוקדשות לחאי בר עספינדראמיד נכתב שמו הפרטי על פי רוב אחאי, אך לפרקים גם חאי. התנודתיות

44. ראה בורטיאה, זיחרון, עמ' 78. הציטוט מתוך פתיחת תפילה מנדאית מוכרת. בנוסח התפילה במהדרות לדוברסקי (ספר התפילות, עמ' 15 שו' 3) משמש הכתיב השגור מישקאל אינא.

45. בהנחה שהניתוח הדקדוקי שמציעים דרוור ומצוך (מילון מנדאי, עמ' 466) מכונן לאמת.

46. ראה בראשר, שטר מבית עמר, עמ' 269–270. לאור הדוגמות המצוטטות מציע בראשר לפרש שהכתיב כסילו 'חודש פִּסְלֵךְ' בשטר העברי הקדום מבית עמר משקף תהליך דומה של פתיחת הברה: kislew < kislew.

47. ראה גם את הערת המסורה הגדולה המונה שלוש מילים שבהן אות שורקת בשווא נע אחרי וי' החיבור: וְשֵׁרָה (וי' כה 34), וְסָגְרָה (דנ' ו 23), וְזָהָב (בר' ב 12; כ"י סנקט פטרבורג Evr II B 60 לויקרא כה 34 וכ"י Evr I B19a לדניאל ו 23). תודתי ליוסף עופר על הערה זו.

48. להרחבה ראה בן־יהיים, עואנ"ש, עמ' 41. להלן שחזוריו מן הראשית אל האחרית: תִּשְׁבֵּץ < *taš'beṣ < *tešabbəṣ; מִשְׁבְּצוֹת < *maš'bēšot < *maš'wā < *mēšāba < *m'šāwā.

49. השווה עם הדוגמה המנדאית המוצגת למעלן: כושטא 'אמת' (מ"ס 2087/10 צד א שו' 59).

50. בראשר, מחקרים בסורית של א"י, עמ' 463: "כתיבים אלה ודומיהם מלמדים על הופעתה של תנועה שחצצה בין שני עיצורים אף שהללו היו בשתי הברות שונות (ותן דעתך לריבוי הדוג' ליד הגה צולל או שורק)". מציאות דומה עולה גם מתיאור ייצוגי השווא הנע (שם, עמ' 423): "עובדא בולטת ביותר היא שגירותו של הכתיב ביו"ד ע"י העיצור שיי"ן (לפניו או אחריו), כגון ḥāḥḥā (שְׁלֹם) 'שלום', ḥāḥḥā (שְׁמָה) 'שמו', ḥāḥḥā (שְׁנָא) 'שנין', ḥāḥḥā (שְׁנֵים) 'נשים'."

בכתיב השם ניכרת לעתים אפילו באותו מקור גופו (ראה למשל מ"ס 1928/03). מטבע הדברים החילוף בין שני הכתיבים נובע ממעמדו המעורער של העיצור א בראש מילה, ובוודאי כשאחריו מזדמן העיצור המוחלש ח (נהגה למעשה h). שם האם עספינדראמיד מתקשר באופן ישיר לשם אלת הארץ במסורת הזוראסטריית Spenta armati.⁵¹ שם זה מופיע בקערות המנדאיות בשלוש צורות עיקריות: הראשונה גרודה עספינדרמיד (אמות הקריאה ניתנות לתוספת),⁵² השנייה מורחבת עספינדראמידאי (למשל, מ"ס 2054/106 'ש' 23) והשלישית מקוצרת ספינדר (פעם אחת במ"ס 2054/30 'ש' 11). על פי תעתיקו של שקד השם נהגה Ispendarmed. בהנחה שההגייה המשוערת משקפת את המציאות לאשורה חוכה עלינו לתרץ את הכתיבים המלאים בקערות המנדאיות (דרך משל, עספינדאראמיד/עספינדראמידאי), שכן על פי המקורות הקדומים לא צפויה כל תנועה לאחר הרי"ש. עם זאת לאור הנטייה המורחבת בלשונו של סופר הקערה, שנדונה זה עתה, להצמחת תנועות לאחר עיצורים צוללים (ובין היתר רי"ש) מתברר שקושיה זו איננה קושיה.

3-4. בגאן שומא רבא ובגאן מימרא רבא קא[ד]מאייא 'עזרת השם הגדול ועזרת הדיבור הגדול הקדמון': למקבילות ראה מורגנשטרן ושליטר (קמע מנדאי על גבי עופרת) והספרות המוצעת שם.

4. פִּוּנְאָקִיתֵיא: הלילית פונאקית(אי) איננה מתועדת במקורות אחרים זולת הקערה הזאת ומקבילותיה. הסופית יֵיא נלווית לשם רק בהיקרות הראשונה. בשני המופעים הבאים וכן במקבילות היא נעדרת: פונאקית (ש' 10-11, 18), פונקית (מ"ס 2054/35 ש' 22; סמיר דיהייז 9 ש' 11; מ"ס 2054/37 ש' 20).⁵³ כנהוג במקרים רבים במאגיה המנדאית שם הדמות המזיקה איננו מנותק כל עיקר מן ההקשר. בהשבעה זו הזיקה היא אל קרבנות השדה המתוארים בין היתר כ"רכים וענוגים" (מפוקיא [מילולית 'מפונקים'; ראה דיון בהמשך]).

4-5. ליליתא זוטאראתיא דח[ו]תא / ליליתא זוטראתיא דחואתא 'הלילית הצעירה מבין אחיותיה' (ש' 11, 16): הצירוף המתאר את השדה פונאקית מוכר היטב מהשבעה מנדאית קדומה מאוסף המוזאון הבריטי: אזאט ש[ו]מי[ך] [ו] ארוזאט קריליך זוטארתיא דחואתא וקאשישתא דעסתראתא נוקבאתא 'אזאט הוא ש[מ]ך [ו] ארוזאט קוראים לך, הצעירה באחיות והמבוגרת באלות הנקבות' (כ"מ 941715 [סגל 084M] ש' 4-5).⁵⁴ לא ברור לחלוטין אם היעדרות סימון התנועה הראשונה בפתח המילה (א)חואתא נובעת מנשילת הברה (apheresis) או שמא

51. ראה שקד, נושאים יהודיים, עמ' 10.

52. פעם אחת בהשמטת העיצור הסופי דל"ת כדרך ניבים מזרחיים של הארמית המאוחרת: [ע]ספינדרמייא (מ"ס 2054/18 ש' 9).

53. יש יסוד סביר להניח שהכתיב החסר (פונקית) הוא העיקר, ואילו הכתיב המלא (פונאקית) משקף עדות אחת מיני רבות להתפתחות תנועה חדשה סמוך לעיצור הצולל בלשונו של סופר הקערה.

54. למהדרנה עדכנית לטקסט זה ראה פורד, קריאה נוספת.

ממוסכמת כתיב גרידא (כלומר, כתיב חסר לאחר מילת הזיקה). בקערה הנדונה שני ההסברים מתקבלים על הדעת וזוכים לתמיכה פנימית. מצד אחד מקרה כגון השם הפרטי אחאי הנכתב הלכה למעשה חאי יכול לשמש עדות מסייעת לפתרון הראשון, ומצד שני דוגמה כמו מלאכא ד־לאמא חאזין 'המלאך של העולם הזה' (שו' 20–21; כנגד ד־אלמא) יכולה להיות הוכחה מאמתת לפתרון האחרון (ראה דיון בהמשך).

6–7. אכלא בסאר עדאניא ושאתיא זאמאיון ד־מפאנקיא (שאפתא ד־קאשתינא, כ"י דרוור 43 קטע J שו' 29).⁵⁵ נרדפות דומה בין שמות הגזורים מן השורשים הפועליים עד"ן ופנ"ק מצויה בסורית, כגון $\text{ܟܘܢܐ ܕܡܢܐ ܟܘܢܐ ܟܘܢܐ ܟܘܢܐ}$:: "האיש הרך בך והענג מאד" (פשיטתא לדברים כח 54), $\text{ܟܘܢܐ ܕܡܢܐ ܟܘܢܐ ܟܘܢܐ ܟܘܢܐ}$:: "כי לא תוסיפי יקראו לך רכה וענגה" (פשיטתא לישעיהו מז 1).⁵⁶

7. באכיא [אל]יא ומיתשאדא אחאי בר עספינדרמיד ביסאתא עתתא 'בוכה, מקוננת ומזילה דמעה על חאי בן עספינדרמיד ביסאתא האישה': המפתח להבנת המשפט המורכב הזה נעוץ בניתוח התיבה אחאי כהתלכדות של מילת היחס על עם שם הלקוח חאי (על + חאי < אחאי). בהקשרים אחרים היינו יכולים לפרש את הכתיב אחאי כחלופה לגיטימית בעבור חאי, אך בהקשר התחבירי הנתון ברור כי עושה הפעולה מוכרח להיות ממין נקבה (מיתשאדא 'היא מזילה דמעה' [אש"ד] כנגד מיתשאד 'הוא מזיל דמעה', ש[א]כתא בכיתא ועליתא 'קנינתה, בכייתה והספדה' כנגד שאכתה בכיתה ועליתה 'קינתה, בכייתו והספדו'). תפקידה של האישה כדמות המקוננת⁵⁷ בולט גם בהשבעות המקבילות. כך למשל, בקערה מ"ס 2054/35 מצוין שמו של הלקוח ספראי בר אנחידאג בשלוש הזדמנויות שונות ללא בני משפחתו,⁵⁸ אולם דווקא במשבצת הרלוונטית לדיונונו, משבצת התחינה והקינה, מוזכרת בעבתאי, כלתו של ספראי, באופן בלעדי וללא כל אזכור מוקדם: באכיא ואליא ומעתש[דא] בעבתאי (שם שו' 7). מעבר על א נפוץ מאוד בארמית הבבלית היהודית⁵⁹ ובתיבות מסוימות גם במנדאית (אתותיא, אבאתאר, אביניא וכיו"ב).⁶⁰ ביסאתא עתתא: 'ביסאתא האישה': ביסאתא היא כאמור בת זוגו של חאי בר עספינדרמיד. במקורות אפיגרפיים אחרים המשויכים לחאי נכתב שמה בלא יוצא מן הכלל בדפיתונג סופי - אי היוצא ללמד על הגייה משוערת Bisatay (בסאתאי/

55. ראה דרוור ומצוך, מילון מנדאי, עמ' 341.

56. ראה סוקולוף, מילון סורי, עמ' 799, 807; לדיון נרחב על מוטיב אכילת בשר הקרבנות ושתיית דם במאגיה המנדאית ראה מילר־קסלר, פרזיולוגיה, עמ' 302–305.

57. להרחבה בסוגיה זו ראה פורד, שלוש מילים יחידאיות (ערך מנוכייאת).

58. בפתח הקערה (שו' 3), בסוף החלק הראשון (שו' 16) ובסיום (שו' 21).

59. ראה למשל סוקולוף, מילון אב"י, עמ' 71.

60. ראה נלדקה, דקדוק, עמ' 33; לעומת מצוך, מדריך, עמ' 131.

ביסתאי/ביסאתאי/בעסאתאי).⁶¹ הגייה מעין זו אפשר לכלכל גם במקרה הנתון, בהנחה ששתי התיבות נהגו כנשימה אחת והופדרו באופן מוטעה על ידי הכתיב:⁶² Bisata-yittā < Bisatayittā < Bisatay'ittā < Bisatay'ittā.

8. וסאלאקא ש[א]כתא בכיתא ועליתא קודאמה ד־שומא ראבא 'ועולה קינתה, ככייתה והספדה לפני השם הגדול': מימרה תואמת בהיפוך סדר הפריטים נמצאת בגינזא רבא בהקשר לאימהות המוכרות את חלב שדיהן ומזניחות את בניהן האמתיים: סאלקא בכיתא עליתא ואשכיתא ד־בנאיין קודאם חייא רביא 'ועולה הבכיה, ההספד והקינה של בניהן לפני החיים הגדולים' (גינזא יאמינא, עמ' 183 שו' 11–13). שומא ראבא 'השם הגדול': כללי הכתיב המלא הנהוגים בכתבי היד המנדאיים המאוחרים אינם תקפים באשר לכמה תיבות זעירות – כמו שם התואר הזכרי רבא – הנכתבות בעקיבות בכתבי חסר.⁶³ האפיגרפיה המנדאית הנוטה בין כה וכה לכתוב חסר שומרת על פי רוב על כלל זה, אך אין פירוש הדבר שלא יימצאו בה מעת לעת חריגים על דרך שומא ראבא ודומיו.⁶⁴

10. ומרלה 'ו(הוא) אומר לו': כאשר מצטרפות אותיות השימוש וב"ל לתיבות הפותחות בעיצורים ההיסטוריים אל"ף ועי"ן אפשר שתושמט ההברה הראשונה מן הכתיב בכחינת הייתה זו אם קריאה בלבד.⁶⁵ כך מצאנו במילים אלו: ומרלה = ואמרלה (על־אתר), בופיא רישא = באופיא 'בשיער ראשה' (שו' 12), בראבא ראזיא = באר(א)בא ראזיא 'בארבעת הרזים' (שו' 13), ולאמא = ואל(א)מא 'ועד ל־' (שו' 16), בין ולא = בעין ולא 'בכך ולא' (שו' 20). לאחר התמזגות התנועה הקצרה הנלווית לאותיות השימוש עם תנועת המשקל wāmarleh < wa-āmarleh פירשו המעתיקים והסופרים שהתנועה הראשונה משתייכת לאות השימוש, וכיוון שזו איננה מחויבת בסמון ראו לנכון להשמיטה (השווה ובשובא לעומת ואבתלאותא, שו' 13). להשמטת ההברה הראשונה מן הכתיב גם לאחר מילת הזיקה ד־ ראה להלן.

12–11. מוחיא על אינא [...] ומחיא על דראיאי 'הכה אותה על עיניה [...] והכה אותה על זרועותיה': סופר הקערה מקפיד לסמן כל תנועת o או u באמצעות אם קריאה וי"ו, אך בסמיכות לעיצור חי"ת (ـ) ההקפדה בטלה. יש לשער שהסיבה לאי־סימון התנועה מקורה בסיבות טכנית הקשורות בדמיון הרב בין צמד האותיות יחדיו

61. למשל: אחאי בר עס[פין]דארמיד וזאוה ביסתאי פת קאייו־מתא 'אחאי בן עס[פין]דארמיד וזוגתו ביסאתאי בת קאיומתא' (מ"ס 2054/22 שו' 2–3).

62. יש לציין כי הסופר, בניגוד לדרכו בכל שלבי כתיבת הקערה, נמנע הפעם מלחבר באופן ישיר את העי"ן אל התי"ו. ייתכן שיש בכך סימן לשימושה לטובת שני הצדדים.

63. ואלה השמות: מן 'מ', בר 'בן', פת 'בת', חייא 'החיים', מיא 'מים' וכאמור רבא 'גדול', רביא 'גדולים' (נלדקה, דקדוק, עמ' 10). מצוך (מדריך, עמ' 23–24) מוסיף שני שמות על המניין: כד 'כאשר', כמא 'כמא'.

64. כנגד כל אחת מן התיבות המקוצרות ניתן להעמיד עדות לכתוב מלא.

65. נלדקה, דקדוק, עמ' 11; מצוך מדריך, עמ' 24; יאמאוצי, אסופת קערות מנדאיות, עמ' 81.

ולחוד.⁶⁶ עובדה זו בולטת בשתי צורות הציווי המופיעות על גבי הרצף. הראשונה כתובה מלא, ואילו הבאה אחריה כתובה חסר.

מחיא (אוסף מתתיהו 2 שו' 12)

מחיא (אוסף מתתיהו 2 שו' 11)

12. ובסאנא דירכיא תא־תא־אייא ד־לאגרא 'ובסנדלים התחוננים של רגליה': המשמעות של סאנא דירכיא מתבקשת מן ההקשר ונתמכת בעדותו של עותק מאגי מאוחר מאוסף דרוור: בסין דירכא ד־בליגראך 'בסנדלים שברגליך' (שאפתא ד־קאשתינא, כ"י דרוור 43 קטע J שו' 61).⁶⁷ למרות פיצולה לשני חלקים נפרדים סאנא דירכיא מתקשרת לשם העצם המנדאי סינדירכא/סאנדירכא⁶⁸ 'עץ דקל', 'תמר' (יוונית σαυδάρακη).⁶⁹ על השימוש בכפות התמרים לעשיית סנדלים אפשר ללמוד מהציטוט התלמודי הזה: "חזי לי לר' אלעזר שיצא בסנדל של שעם ביום הכפורים [...] רב יהודה נפיק בדחיטני אביי נפיק בדהוצי רבא בדקוליי" (יומא עז ע"ב) = ראייתי את רבי אלעזר שיצא בסנדל של שעם ביום הכפורים [...] רב יהודה יוצא בסנדלים) של קנה, אביי יוצא בסנדלים של) כפות תמר, רבא (יוצא בסנדלים) של סוף.⁷⁰ פיצול התיבה נובע כנראה מאטימולוגיה עממית המקשרת את שני איברי המילה לשני שמות ארמיים מקוריים: מסאנא 'נעל' ו־דירכא 'דרך'.⁷¹

66. עובדה זו שכיחה באפיגרפיה המנדאית בייחוד בכינוי הנסתרים חון הנכתב במקרים רבים חן.

67. דרוור ומצוך מפרשים בצורה שונה לחלוטין. לפי סברתם בסין היא צורה פועלית בכתוב חסר, בעוד דירכא היא השלמה מושאית: 'הם רומסים את הדרך שנרמסה) ברגליך'. ובלשונם: "they tread the road that (was trodden) by thy feet". מתוך ההקשר הרחב והמצומצם נראה שלפרשנות זו אין על מה שתסתמך. ראה דרוור ומצוך, מילון, עמ' 67 ערך בסן.

68. דרוור ומצוך, מילון מנדאי, עמ' 328. עוד יצוין כי סמוך לערך המשני סאנדירכא (שם, עמ' 313) נטען כי הכתיב החלופי באם קריאה אל"ף הוא כתיב שגוי (miswriting) בעבור הכתיב הנכון סינדירכא. הקערה הנרונה ובת זוגה מאוסף סכוין (מ"ס 2054/35 שו' 11) הקוראת ובסאן דיר[כי]א יוצאות ללמד שאין צורך להטיל ספק בכשרים ועל אחת כמה וכמה כאשר המקור העיקרי להשוואה, σαυδάρακη, קרוב יותר לצורה ה"פסולה".

69. לזיהוי ודין נרחב ראה בורטיאה, זיחרון, עמ' 164–167.

70. גם בגינזא רבא מתואר עץ הסינדירכא כחומר גלם שממנו מיוצרים פריטי לבוש: לבושא ד־אדם מינה ד־סינדירכא חוא 'לבוש אדם מעץ הסינדירכא היה' (גינזא סמאלא, עמ' 122 שו' 17–18), לבושא ד־אדם ד־מן סינדירכא נפאק 'הלבוש של אדם מעץ הסינדירכא יצא' (שם, עמ' 122 שו' 6–7).

71. פרופ' משה מורגנשטרן הודיעני כי הכתיבה המפוצלת בכ"י דרוור 43 איננה נתמכת בעדים אחרים של החיבור "שאפתא ד־קאשתינא".

13–14. ואקאראלא עידקא מן מוחא ועלא שלופלא יעקור לה ציצית שיער מקודקודה וצלע שלוף לה: גם הלילית האנדרוגינית חיטורפא זוכה לטיפול דומה מן הרמות השמימית המשולחת נגדה: חות עזיל עלא ולוגטא [...] אקארלא עדקא מן רישא דמעוחא ועילא שלופלא 'רד! לך נגדה (אנוש זוטא) ואחוז אותה [...] עקור לה ציצית שיער מקודקודה וצלע שלוף לה' (מ"ס 2087/01 צד ב שו' 49–54).⁷²

14. גישא 'צד', 'רופן': צורה רבת חשיבות להבנת המציאות הלשונית המורכבת בגבולות מסופוטמיה בשלהי העת העתיקה. עד לאחרונה נהוג היה לחשוב כי דמותה של המילה גִּסָּא בשלושת ניבי הארמית המזרחית הייתה אחידה (מנדאית: ܓܝܣܐ; סורית: ܓܝܣܐ; אב"ו ותרגומים: גִּסָּא), אולם לאחר שפיענחו מורגנשטרן ושליטר קמע עופרת מאוסף סכוין התברר כי במקביל להגייה הארמית הסטנדרטית גִּסָּא התקיימה בניב מנדאי מסוים הגייה נבדלת גִּשָּׂא, והיא מלמדת ככל הנראה על תשתית לשונית שונה.⁷⁴ מעניין ששתי החלופות המנדאיות גִּסָּא/גִּשָּׂא מציגות השתקפות מדויקת של מצב העניינים בלשון האכדית, שממנה נשאלה המילה אל הארמית (giššu [*gilšu*]).⁷⁵ כידוע, אחד ההבדלים המשמעותיים המבחינים בין הניב האשורי של האכדית לבין הניב הבבלי הוא אופן ביצוע ההגה š. בניב הבבלי הגה זה נשמר כבראשיתו, ואילו בניב האשורי הוא הומר לעתים קרובות ב-s. שם העצם הארמי בהגייתו הרגילה גִּסָּא משתייך, אפוא, לקבוצה מצומצמת של שמות שאולים מן האכדית המעידים על פי תומם על שאילה ישירה מן הניב האשורי,⁷⁶ ואילו ההגייה הנדירה גִּשָּׂא בקמע העופרת מאוסף סכוין, וכעת גם בקערת ההשבעה מאוסף מתתיהו, מעידה על שאילה מן הניב הבבלי. עצם קיומה של הבחנה מעין זו בטקסטים בני אותה תקופה היא יותר מרמז דק לקיומם של ניבים אזוריים מובחנים במנדאית הקדם-קלאסית.⁷⁷ לפחות בשני מקורות מקבילים משמשת הצורה הארמית השכיחה גִּסָּא (סמיר דיהיז 9 שו' 13), גע[ס]א (מ"ס 2054/35 שו' 12).⁷⁸

72. להרחבה ומקבילות נוספות ראה מורגנשטרן ושליטר, קמע מנדאי על גבי עופרת.

73. דרוור ומצוך, מילון מנדאי, עמ' 91.

74. עיין מורגנשטרן ושליטר, קמע מנדאי על גבי עופרת.

75. קאופמן, השפעה אכדית, עמ' 52.

76. לשמות נוספים מסוג זה ראה שם, עמ' 141.

77. אני מודה לג'יימס נתן פורד, שחלק עמי תובנה זו.

78. השחזור ודאי (ראה מורגנשטרן ושליטר, קמע מנדאי על גבי עופרת). ייתכן אפילו שיש להציע את הקריאה גִּסָּא. חלקה השמאלי של הסמ"ך נשתמר באופן חלקי וחיבורה לאות התוכפת נותר ללא פגע. כך או כך שחזור האות שי"ן, שאינה נוטה להתחבר, איננו מסתבר כלל. שרידי האותיות בקערה המקבילה השלישית קשים מאוד לפיענוח, ובכל זאת נראה כי הקריאה שם תומכת בכתיב הסטנדרטי (מ"ס 2054/37 שו' 12).

גישא (אוסף מתתיהו 2 שו' 14)

ובתמאנא גיאדה ד־אילא זיכרא 'ובשמונים גידיו של אֵיל זכר' / ותמאנא לאגואחין ד־אנאניא 'ושמונים (פעמים) למרכזם של העננים' (שו' 15): נשילת הגאים סופיים, ובמיוחד ההגה ה, היא אחד מסממני הלשון המובהקים המאפיינים את המנדאית ואת הארמית הבבלית היהודית. אמנם היקף התופעה ופרטיה בכל אחת מן הלשונות אינם זהים לחלוטין, אך בקווים כללים ניתן לומר בביטחון כי מדובר בתופעה לשונית אזורית משותפת שנתנה את אותותיה בכל להג במידה שונה.⁷⁹ במנדאית נו"ן סופית נושלת לעתים קרובות מאוד בצורות הבינוני (בגוף הנסתרים ונסתרות), בשמות עצם בריבוי וכיו"ב.⁸⁰ בתחום שמות המספר העלו נלדקה ומצוך מתוך הקורפוס הספרותי שני שמות מספר בלבר המלמדים על נשילת עיצור סופי: ארביא במקום ארבין, וחאמשיא במקום חאמשיין.⁸¹ בהתחשב בשלוש הגרסאות המקבילות לקערה הנדונה – ובתמאנאן גיאדיא חייא (סמיר דיהייז 9 שו' 14), ובתמאנאן גיאדיא חִיןִיא (מ"ס 2054/37 שו' 12), ובתמאנין⁸² גידיא (מ"ס 2054/35 שו' 13) / ותמאנאן לבבאחין ד־אנאןִיא (סמיר דיהייז 9 שו' 15), ותמאנאן ליבבאחִין ד־אנאןִיא (מ"ס 2054/37 שו' 13), ותמאנין⁸³ לעבאין ד־אנאניא (מ"ס 2054/35 שו' 13–14) – לא יהיה נועז להציע להרחיב את מניין שמות המספר בנשילת נו"ן במנדאית הקדומה: תמאנאן < תמאנא. חיזוק לטענה זו אפשרי גם על דרך

79. לקשרי השיתוף בין הארמית הבבלית היהודית למנדאית ראה מורגנשטרן, נקודות מגע.
 80. נלדקה, דקדוק, עמ' 53; מצוך, מדריך, עמ' 48–50. למידע עדכני בכמה קטגוריות דקדוקיות חדשות ראה מורגנשטרן, צורות נשכחות.
 81. ראה נלדקה, דקדוק, עמ' 189; מצוך, מדריך, עמ' 205. הנה הדוגמות: ומאותיבילה על כורסיא ד־פתאחיל ארביא ותארתין שניא 'זהם מושיבים אותו על הכסא של פתאחיל ארבעים ושתיים שנים' (גינזא יאמינא, עמ' 393 שו' 13 [כ"י C]), ופותיא חאמשיא אמיא 'ורוחבה חמישים אמות' (גינזא יאמינא, עמ' 380 שו' 13 [כ"י C]), אכאל חאמשיא שניא 'שלט חמישים שנים' (גינזא יאמינא, עמ' 383 שו' 24 [כ"י C]). כפי שמעיר נלדקה, בשלושת המקרים הללו שני כתבי היד האחרים המיוצגים במהדורת פטרמן גורסים ארבין וחאמשיין, כצפוי.
 82. הצורה תמאנין כשלעצמה היא בבחינת חידוש בתיאור הלשוני של המנדאית הקלאסית. המנדאית בשלביה המוקדמים מכירה רק בצורה המכווצת תמאנאן (על כיווץ הדיפתונג ān < ayn במנדאית ראה נלדקה, דקדוק, עמ' 22, 189). בשלבים מאוחרים יותר בתולדותיה של המנדאית שבה הצורה תמאנין מחדש באנלוגיה ליתר שמות המספר של העשרות (ראה מצוך, מדריך, 121).
 83. ראה הערה אחרונה.

השלילה, שכן אילו כיוון מחבר הקערה לשם המספר 'שמונה' היינו מצפים לצורה תמאניא, המייצגת בכתיב המנדאי הן את הזכר (תְּמַנְיָא) הן את הנקבה (תְּמַנְיָ). לשם השלמת התיאור ראוי לציין כי בקורפוס האפיגרפי מצויות עדויות נוספת לקיטוף נו"ן סופית בקטגוריית שם המספר שטרם תועדו בספרי הדקדוק. שתיים מתוכן בתחום העשרות (שיתיא במקום שיתין 'שישים', שביא במקום ש(ו)בין 'שבעים') ואחת בתחום היחידות (תרתיא במקום תארתין 'שתיים'): תלאתמא ושיתיא שורבאתון 'שלוש מאות ושישים המשפחות שלהם' (מ"ס 2054/26 שו' 5-4 [עיין בתצלום המצורף]),⁸⁴ ושביא ח[ו]מריא 'ושבעים רוחות קמע' (אוסף פרטי 21 שו' 6),⁸⁵ ת[ר]תיא⁸⁶ שכניאתא ד־נחורא 'שתי השכינות של האור' (ב"מ 91709 [סגל 082M שו' 6]).

ושיתיא (מ"ס 2054/26 שו' 4-5)

ובתמא (אוסף מתתיהו 2 שו' 41)

גיאדה ד־אילא 'גידיו של אֵיל': בכל תקופותיה של מסורת הכתיבה המנדאית ניכר מתח מסוים בין הגרפמה ה (א), המייצגת על פי רוב את כינוי הנסתר (ובמקרים מסוימים גם את כינוי הנסתרת), לבין צורן הריבוי המזרחי המיוצג באמצעות הדיגראף י־א. ראשיתו של מתח זה נובע מהיאלמות ההגה h בסוף תיבה, שהביאה לביטול ההבחנה הפונטית בין שני הצורנים. חלוקת התפקידים בין הצורנים, שמלכתחילה הייתה ברורה ומוחלטת, החלה להיטשטש כבר במנדאית הקדם־קלאסית. בקערות ההשבעה ובקמעות המתכת ישנם סימנים אחדים לעירוב בין צורן הריבוי לבין צורן הכינוי לנסתר. הסימנים המשמעותיים הם אלה אשר אינם ניתנים לערעור (דרך משל, שם עצם ריבוי הנכתב ב־ה או לחלופין שם עם כינוי חבור לנסתר הנכתב בדיגראף י־א),⁸⁷ אך בה בעת אין להתעלם ממקרים דו־משמעיים המתבלטים רק כאשר מעמתים שתי נוסחאות מקבילות. דוגמה לעימות כזה מצאנו בשורה 14 בקערה מאוסף מתתיהו הגורסת גיאדה ד־אילא לעומת שלוש הקערות המקבילות

84. קערה מקבילה מאשרת את הפרשנות המוצעת: תלאתמא ושיתין שורבאתון (אוסף פרטי 29 שו' 7 [פורד ומורגנשטרן, קערות מנדאיות]). המספר שלוש מאות ושישים נפוץ במיוחד במאגיה המנדאית (ראה יאמאוצ'י, אסופת קערות מנדאיות, עמ' 86).

85. עתיד להתפרסם עם תרגום ופרשנות נרחבת אצל פורד ומורגנשטרן, קערות מנדאיות.

86. חלק מן הרי"ש נראה בתצלום. בנוסחאות מקבילות מצאנו תארתין (למשל מ"ס 2054/21 שו' 5).

87. ראה נלדקה, דקדוק, עמ' 68-69; מצוך, מדריך, עמ' 89; אבורדה, קריאה חדשה.

המבכרות מבנה סמיכות פרוקה ללא כינוי חבור: גיאדיא חייא ד־אילעיא (סמיר דיהיז 9 שו' 14), גיאדיא חִינִיא ד־איליא (מ"ס 2054/37 שו' 12), גידיא ד־אילא (מ"ס 2054/35 שו' 13). לאור העובדה שהטקסט סובל את שתי הקריאות בלי לעורר קושי פרשני נראה שאין בכך עדות מרשיעה לשימוש מוטעה באחד מצורני הלשון, אבל בכל זאת נדמה כי יש מקום לטענה שהדבר מרמז על זהות בהגייה, שתגרום לכלבול בכתיב במקורות המשקפים שלבים מתקדמים יותר בהתפתחות הלשון. השווה: כבישיא ראזה ד־באיתא 'כבושים סודותי של הבית' (וולף 26 שו' 7) לעומת כבישיא ראזיא ד־ביתא 'כבושים הסודות של הבית' (ב"מ 91748 [סגל 089M] שו' 6), ונפיל לעחורה 'והוא יפול לאחוריו' (מ"ס 1928/44 שו' 13) לעומת ולעפיל לעחוריא 'והוא יפול לאחור' (ב"מ 91748 [סגל 089M] שו' 14).

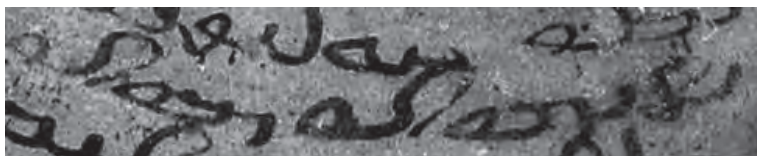
15. מאטא 'חֻבִּישָׁה', 'רסן': שימוש בשני כללים פילולוגיים פשוטים מוביל למסקנה המתבקשת שלפיה המילה האנומלית מאטא אינה אלא כתיב פונטי של הצורה המנדאית גמאטא (בסורית *ܡܬܬܐ*).⁸⁸ ראשית כול תבואנה לעזרתנו שלוש הקערות המקבילות המאוחדות כולן בקריאתן: גמאטא (סמיר דיהיז 9 שו' 14), גמטא (מ"ס 2054/35 שו' 13), גמֵאטֵא [א] (מ"ס 2054/37 שו' 13). ואם נותר ספק יבוא ניתוח התקבולת המשולשת ויסירו: פוכרא פכרא קאשיא 'קשור אותה קשר חזק' // גומאטא מאטא תקיפא 'חבוש אותה חבישה תקיפה' // כופא כד־ כפוטא 'כפות אותה (ב)כפיתה' (שו' 14–15). לשלושת איברי התקבולת מבנה תחבירי זהה. כל אחד מהם כולל צורת ציווי בתוספת כינוי מושא לנסתרת ומיד לאחריה שם עצם הגזור מן הפועל הצמוד לו (פכ־ר < פכרא / גמ־ט < גמאטא וכיו"ב). מושא פנימי עם השורש גמ־ט מצוי בהשבעות נוספות, למשל וגמיטיתון בגמאטא תאקיפא (הלפרכט 3011 שו' 24–25, 26–27, 31–33).⁸⁹ הסיבה להשמטת העיצור הפותח איננה ודאית. השמטה של גימ"ל מוכרת בניבים מזרחיים של הארמית במספר מצומצם של מילים⁹⁰ ובהיקפים נרחבים בניבי הארמית המדוברת,⁹¹ ועם זאת נראה שהתנאים לנשילתה אינם מתקיימים במלואם בצורה גמאטא, אלא אם כן מניחים השפעת התנועה הסופית בתיבה השכנה (סנדהי). הסבר סביר אחר הוא התלכדות עיצורים: *mmātā < gmātā*. וכמובן אין לפסול אפשרות לרשלנות מעתיק.

88. סוקלוף, מילון סורי, עמ' 1377.

89. פרסם אותו לראשונה באופן חלקי גורדון (קערות ארמיות, עמ' 347), בשנית – יאמאוצ'י (אסופת קערות מנדאיות, עמ' 284–286) ולאחרונה – מילר־קסלר (הלפרכט, עמ' 110–111).

90. המפורסמות שבהן: תרנגולא < תרנא(א)ולא, זוגא < זוא. למנדאית ראה נלדקה, דקרוק, עמ' 41; מצוך, מוריך, עמ' 77–78. לארמית בבליית ראה קארה, כתיב היד התימניים, עמ' 76; מורגנשטרן, הערות בלשניות, עמ' 363; מורגנשטרן, מחקרים, עמ' 26.

91. לסיכום כללי ראה צרטלי, וילוני חוכך.

וגומאטא מאטא (אוסף מתתיהו 2 שו' 14)

ושודאי: ככל הנוסחים המקבילים משמש ציווי נוכח בתוספת כינוי מושא לנסתרת שודיא (נהגה: שוּדִיָּה) 'השלך אותה'. לא זו אף זו קָתְנִי מחבר הקערה עצמו בהמשך העלילה ושודיא על טבראן 'השלך אותה על (הר) טברין' (שו' 15–16). האם משמעות הדבר היא שטעה המעתיק בהיסח הדעת? פתרון זה מסתבר מאוד, אך צריכה הדעת שתינתן לעדויות לא מבוטלות בקערות ההשבעה למעבר של דיפתונג עולה לדיפתונג יורד (לכל הפחות בכתב), למשל ובינאינה [...] וקינאינה 'הבניין שלו [...] והרכוש שלו' (ייל 2364 שו' 923⁹² [במקום בינאינה/קינאינה] וכיו"ב.⁹³

16. טורא רבא ד־רביא 'ההר הגדול של האוקיאנוס'(?): כוונת המחבר איננה מחוורת כל צורכה. שם העצם רביא יכול להתפרש בשני אופנים שונים: אוקיאנוס, רביצה/משכב. כמבט ראשון המשמעות הראשונה נראית מתאימה יותר, אך גם בה נותר מעט מן הסתום. מן ההקשר מתקבל הרושם שהמלאך תורעיל מונחה להשליך את הלילית למקום מבודד ומרוחק, ולפיכך לא מן הנמנע שכיוון המכוון לאי בלב ים.⁹⁴ לִיזִקְקִיָּא (וּנ) א 'תתנפצנה עליה', 'תנשבנה עליה': הצעת התיקון מתבקשת מכורח הִדְקִדּוּק ומסתמכת על שתי נוסחאות מקבילות: וְלִיזִקְקִיָּא (סמיר דיהיז שו' 15), וְלִיזִקְקִיָּא (מ"ס 2054/37 שו' 14).⁹⁵ פועל הגזור מן השם זיקא 'רוח' טרם נודע בארמית.⁹⁶ לתצורת הכפולים השווה "זיקוקין דנור".⁹⁷

16–17. שאייה פורקאנא: המעיין במהדורת פטרמן לגינזא רבא עלול לחשוב שהביטוי השכיח אלמא ליומא יום דינא ואלמא לשיתא שאייה ד־פורקאנא 'עד ליום, יום הדין, ועד לשעה, השעה'⁹⁸ של הישועה' מחייב בחלקו השני את מילת הזיקה ד־ לפני שם העצם פורקאנא. מבדיקה קצרה בגוף מהדורתו עולה כי מתוך שלושה־עשר מופעי הביטוי בגינזא רק בשני מופעים חסרה מילת הזיקה (שאייה פורקאנא). ובכל זאת, המעיין בכתב יד פריז א – הוא כתב היד המשמש כאבן יסוד במהדורת פטרמן – ימצא כי במציאות כמעט מחצית מיתר המקרים תוקנו בידי

92. לקריאה עדכנית ראה מילר־קסלר, בגוזאן, עמ' 186.

93. יתר הדוגמות יפורטו במקום אחר.

94. השווה: יאמא רבא ד־רביא 'הים הגדול של האוקיאנוס' (גינזא יאמינא, עמ' 283 שו' 19).

95. הנוסחה השלישית שונה במעט: וְלִיזִקְקִיָּא (מ"ס 2054/35 שו' 14).

96. להרחבה והשוואה לאכדית ראה פורד ומורגנשטרן, קערות מנדאיות.

97. סוקולוף, מילון אב"י, עמ' 411.

98. לתרגום כיחיד ראה גרינפלד ונוה, קמע מנדעי, עמ' 102.

המהדיר, שהוסיף ביודעין את מילת הזיקה בתואנת שיבוש מסירה (גינזא יאמינא, עמ' 14 שו' 11, עמ' 35 שו' 11, עמ' 42 שו' 13, עמ' 66 שו' 15; גינזא סמאלא, עמ' 34 שו' 1-2).⁹⁹ השוואת הנוסח בקערות ההשבעה ובקמעות המתכת מלמדת כי דווקא "השיבוש" הוא הכתיב השליט (אם לא היחיד) באפיגרפיה הקדומה.¹⁰⁰

17. תעפנתא פומא ותיסאבא ראזא 'היא תפתח את פיה ותיקח את רוה' / סאבא חלין ראזיא 'אָתְּ קחי את הרזים האלה' (שו' 22): בשני מופעי השורש הפועלי נס"ב מסמן המעתיק תנועה סופית a, ואין היא מתיישבת עם הרקדוק: ותיסאב<וּתיסאבא; סאב<סאבא. מקרה תמוה נוסף המשתייך לשורש נס"ב מתועד בקערה מנדאית מאוסף רשות העתיקות: פתא פומאיכון סאבא ראזיכ[ון] 'פתחו את פיכם וקחו את הרזים שלכם' (רשות העתיקות 027995 שו' 7).¹⁰¹ החזרה המשולשת בשתי קערות שונות שוללת אפשרות של מקרה בעלמא, ובכל זאת אין בידי הסבר לשוני מניח את הדעת.¹⁰² בהתחשב בשכיחות הרבה של התקבולת נס"ב // קבל, ראזא // עומאמאתא ניתוח הפועל כגזור מן השורש סב"י (>שבט) נראה בעיניי פתרון רחוק: 'היא תפתח את פיה ותשבע את רוה' וכיו"ב.

סאבא (אוסף מתתיהו 2 שו' 22)

תיפשאראי ותיפקאי 'אָתְּ תסתלקי ותצאי': נלדקה, בדקדוקו המנדאי, הפנה את תשומת הלב לסיומת יחידאית לצורת העתיד לגוף הנוכחת בגזרת ע"ו – לאתימיתאי 'את לא תמותי' (גינזא יאמינא, עמ' 161 שו' 6) – אלא שבהיעדר תמיכה ממקורות אחרים הוא ראה להציע את תיקון הטקסט הנתון בכתיב היד לטובת הכתיב *לאתימיתאי. הכתיב המשוחרז תואם לפי סברתו עם סיומת הנוכחת י"ן) הנהוגה בתלמוד הבבלי ובעברית.¹⁰³ והנה אך לאחרונה התברר כי הצעת התיקון של נלדקה מפקיעה קטגוריה דקדוקית חשובה מן התיאור הלשוני של המנדאית. בשניים ממאמריו האחרונים

99. ייאמר לזכותו של פטרמן שהוא טרח להזכיר כל אחד מן השינויים בכרך חילופי הגרסה.
100. עד כה איתרתי שמונה מקרים. כולם ללא ד. – ראה למשל גרינפלד ונוה, קמע מנדעי, עמ' 98 (פנים א שו' 25-27); קאקו, קמע מנדאי.
101. ראה פורד ואבודרהם, קערות סוריות ומנדאיות.
102. להוספת אל"ף באופן שיטתי בסופי תיבות כחלק מאמונה בכוחה המאגי של האות הראשונה בסדר האלפבית המנדאי ראה מורגנשטרן, מוסיף, עמ' 162-163.
103. נלדקה, דקדוק, עמ' 250.

העמיד משה מורגנשטרן על מספר לא מבוטל של דוגמות לסיימת -אי במקורות האפיגרפיים ואף הציע הסבר מקיף לאופן התהוותה.¹⁰⁴ שתי הדוגמות בקערה הנוכחית מצטרפות לנאמר שם ומאששות פעם נוספת את מהימנות התופעה. מעניין לציין כי במקבילות אין הסיימת המובחנת משמשת: תיפשאַר ותיפוק (מ"ס 2054/35 שו' 16), (תיפ]שאר ותיפוק (סמיר דיהייז 9 16–17).¹⁰⁵

20–21. מלאכא ד־לאמא חאזין 'המלאך של העולם הזה': למעלה ראינו כי אחרי אותיות השימוש וב"ל המעתיקים נוטים להשמיט את סימון ההברה הראשונה מן הכתיב במילים הפותחות בעיצורים היסטוריים אל"ף ועי"ן. בהסתמך על הקריאה ד־לאמא חאזין במקום ד־אל(א)מא חאזין (עיין בתצלום המצורף) וכנראה גם על הכתיבים ד־חואתא 'של האחיות' (שו' [5], 11, 16), ראוי להרחיב את התיאור ולציין מפורשות שגם אחרי מילת הזיקה ד־ אפשר שתושמט ההברה הראשונה. השמטה זו איננה מתועדת בדקדוקים המקובלים ללשון המנדאית, אך באפיגרפיה יש לה אחים לעתים רחוקות, כגון ד־פכיא במקום ד־אפכיא 'השופכים' (וולף 38 שו' 39), ד־נת דיראתבה במקום ד־אנאת דיראתבה 'שאתה גר בו' (מ"ס 2054/42 שו' 20), לוטתא דבא במקום לוטתא ד־אבא 'הקללה של אבא' (מ"ס 2054/50 שו' 23 [עיין בתצלום המצורף]), ודגרא במקום ודאגרא 'והשוכר' (ברלין 2984 [יאמאוצ'י, אסופת קערות מנדאיות, מס' 19 שו' 13] ועוד. אחת המסקנות החשובות העולות מן הכתיבים הללו היא שמילת הזיקה נהגתה במנדאית הקדומה כמעין תנועת a, שאם לא כן לא צפויה הייתה להתרחש הנשילה הגרפית: $d\bar{a}-\bar{a}l\bar{a}m\bar{a} < di-\bar{a}l\bar{a}m\bar{a}$ ¹⁰⁶.

דבא (מ"ס 2054/50 שו' 32)

ד־לאמא (אוסף מתתיהו 2 שו' 20–21)

22–24. פשאַר ופֿוק מן חאזין פגרא [...] כד־ מחלא ד־פשאר ונפקא במיא 'והסתלקי וצאי מן הגוף הזה [...] כמו מלח המתמוסס ונעלם במים': השווה נוסחה בעלת אופי דומה בקערה סורית $\{awais\}$ $awis \bar{a}iaw \bar{a}iaw \bar{a}iaw \bar{a}iaw$

104. מורגנשטרן, מוסייף; מורגנשטרן, צורות נשכחות. דרך משל: ד־תיפשאַר ותיפוקאי מין חאזין נישמתא 'שתגרשי ותצאי מן הנשמה הזאת' (מוסייף 24 שו' 13), אנאת תיתאסראי ולא תישתראי 'את תיאסרי ולא תותרי' (מ"ס 2054/122 שו' 53–54).

105. תוצר לוואי של שינוי זה הוא היעדר אפשרות להכריע בין גוף הנסותרת לנוכחת. שתי האפשרויות עומדות במבחן ההקשר אם כי מבחינה צורנית כנראה יש להעדיף את האפשרות הראשונה.

106. השווה סורית \bar{a} (נלדקה, דקרוק סורי, עמ' 30, 47).

... [...] ... [מוריג'י מס' 24 שו' 11-12].
 והתבטלו [...] מגופו של ברעמא' (מוזאון בלגרד 243 [מוריג'י מס' 24 שו' 11-12].
 24. תחי(וי) ליה 'תהיה לו': בהיקרות האחרונה של כינוי הנסתר סטה המעתיק ממנהגו
 וציין את הצורך באמצעות דיגרף.

ב. אוסף יוסף מתתיהו, קערה מנדאית מס' 2

תיאור כללי

הקערה מחולקת לשלושה מגבשים המקיימים שורות אופקיות היוצאות ממרכז
 הקערה ומגיעות עד השוליים החיצוניים. אורך המגבשים מתחיל בעשרים ושתיים
 שורות בחלק הראשון, נמשך בעשרים וחמש שורות בחלק השני ומסתיים בעשרים
 ושבע שורות בחלק האחרון. במרכז הקערה מופיע ציור של דמות חזיתית בלתי
 מזוהה. הדמות עומדת ברגליים פסוקות וככל הנראה בידים מצולבות. הדמות לבושה
 במכנסיים מנוקדים המחוכרים לנעליים משולשות. פלג הגוף העליון לא נשתמר.
 סימני דיו עמומים מרמזים על ראש דמות נוספת בהצלבה עם הדמות המרכזית.
 הראש מעוטר בשש או שבע קווצות שיער מתולתלות, זקורות וקצרות. שתי הדמויות
 צוירו לפני כתיבת הקערה, ואין הן מוקפות בקו. הטקסט נשמר באופן משביע רצון
 למעט אזורים מסוימים בקרבת מרכז הקערה והשוליים החיצוניים. במגבש הראשון
 נראים שרידי כתיבה על גבי שפת הקערה. הכיתוב לא ניתן לפיענוח.

הקערה נכתבה למען רפואת שיל בר קאיום, בת זוגו מישכוייה בת סאמאי וששת
 ילדיהם: זאדנוש, גושנאצטאי, מאפנא, באזאדאן, ארדבישתויה וזאדאנפרוך.¹⁰⁷
 באוסף סכוינ מצויה קערה אחרת המיועדת להגנת באיתה דשעל בר קאיומ
 ולזאוא מושכוייה¹⁰⁸ פת סאמאי ולבנה ולבנאתה 'ביתו של שיל בן קאיום ולבת
 זוגו מושכוייה בת סאמאי ולבניו ולבנותיו' (מ"ס 2054/81 שו' 11). עד כמה שדעתי
 משגת שתי הקערות נכתבו בידי סופרים שונים.

נוסחת ההשבעה העומדת במרכז הקערה היא אחת מן הנוסחאות השכיחות במקורות
 האפיגרפיים. הנוסחה על כליל נחור איאר קאימנא 'על זר של אור אוויר אני עומד'
 זוהתה בחמש עשרה קערות שונות (כולל הקערה הנוכחית) ובקמע מתכת אחד: ב"מ
 117880 (סגל 081M),¹⁰⁹ יורסה,¹¹⁰ לונדון אוסף פרטי,¹¹¹ IBC 43¹¹², מ"ס 1928/25,

107. שני השמות האחרונים מתחלפים ביניהם. ארדבישתויה מופיע בחלק הראשון של הקערה,
 ואילו זאדאנפרוך מופיע במשבצת החתימה.

108. הכתיבים מישכוייה/מושכוייה מתחלפים ביניהם במקורות השונים.

109. סגל, המוזאון הבריטי, עמ' 107-108. לקריאה משופרת והצעות תרגום ראה פורד, ביקורת,
 עמ' 242-243; מילר-קסלר, ביקורת, עמ' 131-132.

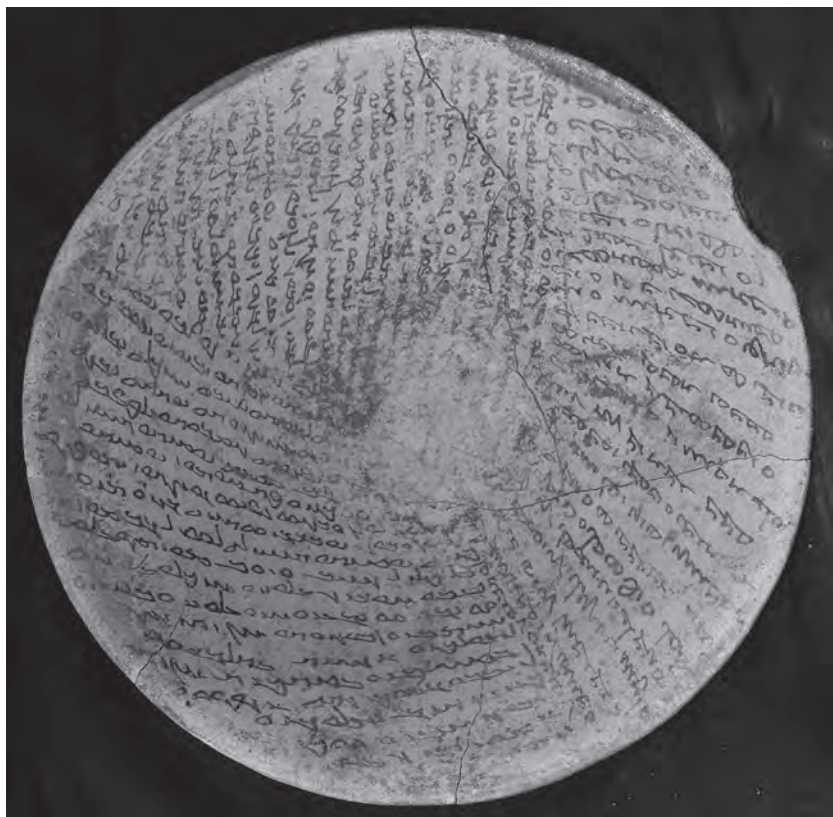
110. יורסה, קערה מנדאית באוסף פרטי.

111. מילר-קסלר, ביקורת, עמ' 131-132.

112. אבוסמרה, קערה מנדאית חדשה.

מ"ס 2054/59, מ"ס 2054/60, מ"ס 2054/82, מ"ס 2054/90, וולף 38, מוסייף 25, מוסייף לא ממוספר 158, ¹¹³ המוזאון העיראקי 100147-91, ¹¹⁴ מתתיהו 3 (ראה בהמשך), מ"ס 2087/05 (קמע מתכת). למרות שכיחות הנוסחה עדיין נותרו עניינים לשוניים אחרים להתגדר בהם.¹¹⁵

תעתיק	תרגום
חלק ראשון	
1 [ב]שומא ד־חייא נאטרא ואסותא	[ב]שם החיים שמירה ורפואה
2 [ו]חֶתְמַתָּא וּזְרֻתָּא וְרֻאחָא וְשֻׂרָאָא	[ו]חתימה וחימוש ורווחה ותוקף

אוסף מתתיהו, קערה מנדאית מס' 2

113. שלוש הקערות האחרונות יראו אור אצל פורד ומורגנשטרן, קערות מנדאיות.

114. צפוי להתפרסם אצל עלי פרג'.

115. למבנה ההשבעה ותוכנה הכללי ראה אבוסמרה, קערה מנדאית חדשה.

3	[ג]חַוִּילָה לְבֵאִיתָה וְדוֹרָה וְחִיכְלָה וּבִינְיָאֲנָה	[ו]הִיָּה לּוֹ, לְבֵיתוֹ, מִעֵוֹנוֹ, וְהִיכְלוּ, וּבִנְיָנוּ,
4	וּקְנִיאָנָה וְחִינִיאָתָה וְאֶתְתָּה וּבִנָּה	וּרְכוּשׁוֹ, וּבְעֵלֵי הַחַיִּים שְׁלוֹ, וְאֶשְׁתּוֹ, וּבִנְיֹ
5	[זי]כְּלִיאַ וּבִנְאָתָה נֹקְבָאֲתָא וּלְפַגְרָה ד־	הַזְכָּרִים, וּבִנְתוּי הַנְּקֻבּוֹת, וּלְגֹפּוֹ שֶׁל
6	שִׁיל בַּר קַאִיּוֹמ וְאֶסוּתָא תְּחוּיִלָּא	שִׁיל בֶּן קָאִיּוֹם. וּרְפוּאָה תְּהִיָּה לָהּ
7	לְמִן[ש]כּוּיָה פֶת סַאמַאי וְאֶסוּתָא	לְמִן[ש]כּוּיָה בֵּת סַאמַאי. וּרְפוּאָה
8	תְּחוּיִלָּא לְזַאדְנוֹשׁ וּגּוֹשְׁנַאצְתַּאי וּמַאפְנַא ¹¹⁶	תְּהִיָּה לָהּ לְזַאדְנוֹשׁ וּגּוֹשְׁנַאצְתַּאי וּמַאפְנַא
9	וּבְאַזְאדָאן וְאַרְדְּבִישְׁתוּיָה בְּנִיא מִישׁ	וּבְאַזְאדָאן וְאַרְדְּבִישְׁתוּיָה בְּנֵי מִישׁ
10	כּוּיָה וְאֶסוּתָא תְּחוּיִלָּה לְשִׁיל בַּר קַאִיּוֹמ	כּוּיָה. וּרְפוּאָה תְּהִיָּה לּוֹ לְשִׁיל בֶּן קַאִיּוֹם.
11	עַל כְּלִיל נַחֲוֹר אִיאַר קַאִימְנָא עַאֲלוּיִא־א־	עַל זֶד זּוּהַר הַאֲוּוּיַר אֲנִי עוֹמֵד, מִעַל
12	דּוֹרָא חַאדְיִן עַלְאֻיָּא חִיכְלָא עַלְאֻיָּא	הַמַּעֲוֵן הַזֶּה, מִעַל הַיִּיכָל, מִעַל
13	שׁוּבָא שׁוּבְעִיאַחִיָּא עַלְאֻיָּא רּוּחִיָּא	שֶׁבַע הַפְּלַנְטוֹת, מִעַל הַרְוּחֹת
14	וְחוּמְרִיא זְדַאנִיאַתָּא חֲזִיתִינָן	וְרוּחֹת הַקַּמַּע הַזְּדוֹנִיּוֹת. רְאִיתִי אֹתָם
15	לְמַאֲלִכִּיא ד־נַחֲיַת עַתְלַבָּאשׁ	אֶת הַמַּלְאָכִים אֲשֶׁר יִרְדּוּ (ו)הַתְּלַבְּשׁוֹ
16	בַּסַּחְרִיא עַסְתְּכִית חֲזִיתָהּ	בַּ(דְּמוֹת) שְׂדִים. הַבְּטַתִּי וְרָאִיתִי אֹתוֹ
17	לְיֹרְבָא בַּשְּׂכִינְתָּה ד־נַפְשָׁה	אֶת יֹרְבָא בַּשְּׂכִינְתּוֹ שְׁלוֹ
18	כְּד־ יַאֲתִיב וּמַלְאָכִיא	כַּאֲשֶׁר הוּא יוֹשֵׁב וְהַמַּלְאָכִים,
19	מַאנִיחְרִיא שְׂכִינְ[נ]תָּה	מֵאִירֵי שְׂכִינְ[נ]תּוֹ,
20	ד־קַאִימִין עַלְאֻוְהָ	אֲשֶׁר עוֹמְדִים מִעַל[וּיֹ]
21	וּמַסְ[ג]יִלָּה]	וּמְ[ר]וּמְמִים]
22	[לְדִיּוּה (מִיתְגַּמְרִיא)]	[אֶת זּוּהַרוֹ. (וְהֵם מִצְוּוּיִם)]

חלק שני

23	לְאַתְרוּאן אַתְרוּאן	לְמַקְוֹמוֹת שׁוּנִים
24	בַּחוּמְרִאִין וּסַחְרִיא	בְּרוּחֹת הַקַּמַּע שְׁלָהֶם וְהַשְּׂדִים
25	וּן וְדִיּוּאִין לְחַרּוּבִיא	שְׁלָהֶם וְהַתְּיֹוּיִם שְׁלָהֶם עַל מְנַת לְהַחְרִיב
26	בַּאֲתַאִין וּלְצִוְיָה חִיכְלָא	אֶת בְּתִיָּהֶם וְלַהַשְׁמִיד אֶת הַיִּכְלִיָּהִם
27	יּוּן וְלַאקוּמִיא עַל בְּנִיא	וְלַעֲמוּד נֶגֶד בְּנֵי
28	אַנַּאשָׁא וְלַאשׁוּטִיא וְלַשְׁט	הַאֲנוּשׁ וְלַהַשְׁפִּיל וּלְבִזּוֹת
29	וּיָה בְּנִיא שׁוּרְבָא רַבָּא ד־חִיִּיא־א־	אֶת בְּנֵי הַמִּשְׁפָּחָה הַגְּדוּלָּה שֶׁל הַחַיִּים.
30	אַנָּא בַּחִילַיא וְזִיּוּיא וְנַחֲוֹרַיא	אַנִּי – בַּכּוּחֵי זּוּהַרֵי וְאוּרֵי
31	וְעַקְרַאִיא וּבַאדִיאֹרוּתָא ד־	וּכְבוֹדִי, וּבְעִזּוּרָה אֲשֶׁר
32	לּוּאן מִן בֵּיתְכוּ רַבָּא	לְיִוִּתָהּ (מִיְלּוּלִית: לְיִוּוּה) אֹתִי מִבֵּית הָאֵב
		הַגְּדוּל
33	קְדַמַּאִיא ד־חַוּוּאֲת עַלְאִי	הַקְּדֻמוֹן וְאֲשֶׁר הֵייתָה עִמִּי –
34	קַאמִית בְּלַבּוּשׁ דַּאכִּיא	עַמְדַּתִּי בְּלַבּוּשׁ טְהוֹר.
35	שׁוּמִיא נַאדַּאֲת וְאַרְקַא	הַשְּׁמַיִם נְעוּ וְהָאָרֶץ

116. על גבי שפת הקערה נראים שרידי אותיות שנכתבו בניגוד לכיוון הכתיבה הכללי.

רעדה. הַשְּׁבִיעִיָּה (=שבע הפלנטות),	עזרמביאת שוביא	36
רוחות הקמע והאלילים	חיא חומריא ופתיכ	37
נעו, וזעו,	ריא נאד ועשתחראז	38
והשתבשו רוחות הקמע	ועשתואש חומריא	39
אשר נצטוו על דירות	ד-גמאר לדוריא	40
רבות על מנת להרוג	דוריא למיגטאל	41
הרג ביולדות,	גטלא ביאלדאת ¹¹⁷	42
להכות	א לנקופיא	43
ולשחוט	ולנכוסיא	44
ילד-	דרקונ[נ]	45
ות קטנות	יאתא	46
(ולצ)	ולצ	47
	חלק שלישי	
ולצער נשים ולגרומ לנשים הרות להפיל.	[ו]לצִאִיריא ענשיא ולשחוטיא באטנא	48
ראתה אותם ¹¹⁸ הרוח הרעה ולא סבלה	תֵּא חזאתינון רוחא בישתא ולסבילתינ	49
אותם. היא ציוותה נגדם את השדים	ון גימראת עלאיון סחריא ודיויא	50
והדיוויס והלילי[ות]	וליליא[תא]	
[אשר הופכים את הלבבות של בני האדם	[ד-אפכי]א לילכיא ד-בניא אנאשא	51
ולוקח[ים]	ונאסב[יא]	
[את תוד[עתם, ושוכנים בדירותיהם,	[רויא]נון ושארין אלאיון בדוראיון	52
[ובהי]כליהם של בני האנוש. והם נקראים	[חי]כלאיון ד-בניא אנאשא ומיתקריִא־א־	53
בעולם הורגי הרג ומחריבי ב[תים].	באלמא גטלא גאטליא ומחרביא בא[תיא]	54
אני אמרתי לבחירי הצדק קחו [אותו]	אנא עמִרית לבחיריא זירקא סבל[ה]	55
את הבית (ש)יש בו רוח קמע. ורפואה	לבאיתא (ד-) חומרתא עתבה ואסותא	56
תהיה לו לשיל בן קאיום. ורפואה	תחווילה לשיל בר קאיומ ואסותא	57
[ת]היה לה למישכויה בת סאמאי.	[ת]חווילא למישכויה פת סאמאי	58
ורפואה תהיה להם לזאדנוש	ואסותא תחווילהון לזאדנוש {פת}	59
ולגושנאצתאי, ולמאפנא,	ולגושנאצתאי ולמאפנא	60
ולבאזאדאן, ולזאדאנפרוך בני	ולבאזאדאן ולזאדאנפרוך בניא	61
מישכויה. ורפואה תהיה	מישכויה ואסותא תחוויל[ל]	62
[להם] – לבניו הזכרים ולבנותיו	ון לבנה זיכריא ולבנאתה	63
הנקבות אשר יש לו	נוקבאתא ד-עתלה {ואד}	64
ואשר יהיו לו לשיל בן	ודחווילה לשיל בר	65

117. האל"ף אינה סגורה. מתקבל הרושם: ביאלדות[א]. עם זאת השווה זדאניאתא (שו' 14), באזאדאן (שו' 61).

118. את בני האדם.

קאיום מן חייא	66
אסותא תחילה	67
לבאיתה	68
ודורה וחיכ	69
לה וביניא	70
נה וקי[ניא]	71
נה	72
קאיום – מן החיים.	
רפואה תהיה לו	
לביתו	
ודירתו,	
והיכלו ובינינו,	
ורכון]	
שו	

הערות

4. ואתתה 'ואשתו': בכל הקורפוס האפיגרפי לא מצאתי אלא דוגמה אחת ודאית לכתיב הפותח באל"ף: ואתתה ובנה ובנאתה ד־בר מאמאי 'ואשתו ובניו ובנותיו של בר מאמאי' (מ"ס 2054/104 שו' 49–50).¹¹⁹ יתר המקורות נוקטים בעקיבות אם קריאה עי"ן עתתא/ענתתא¹²⁰ המציינת תנועת i/e (השווה אַנְתָּתָא/אֵיְתָתָא בארמית בבליית ותרגומים לעומת אֶנְתָּתָא בסורית). מקרה מעניין של התחלה שגויה בהקשר לשתי החלופות עשוי ללמד על כתיב תת־סטנדרטי: [קניסכויא] פת דוכתבה {א} ענתתא 'קניסכויא] בת דוכתבה האישה' (מ"ס 2054/24 שו' 10–11). המעתיק הכיר בטעותו מיד עם המעבר לאות השנייה ולפיכך התחיל את כתיבת התיבה מחדש.

ואתתה (מ"ס 2054/104 שו' 49–50)

ואתתה (אוסף מתתיהו 3 שו' 4)

9. וארדבישתויה: השם מוכר גם בכתיב המשמר את ההגה h: חארדבישתויה בר קאיימתא (מ"ס 1928/53 שו' 6–7).

12. דורא חאדין 'המעון הזה': כינוי הרמז לנוכח במנדאית הקלאסית והבתר־קלאסית נכתב כדרך שיטה חאזין. בשים לב לכתיבים נדירים בכתיב היד – כדוגמת חאדינו 'זה הוא' וכן חאדא 'זאת' – הועלתה האפשרות שהכתיב חאזין הוא למעשה כתיב היסטורי שמרני המכסה על ההגייה האמתית. למרות הסתייגות חלק מן החוקרים

119. כנראה סופר אחד העתיק את שתי הקערות (ראה תצלום מצורף ותן דעתך לדמיון הבולט באופן כתיבת האות האחרונה בכל מקור).

120. הצורה הראשונה מייחדת את לשון האפיגרפיה (בעניין זה עיין מורנגשטרן, דיאכרוניה, עמ' 510–511).

מהאפשרות הזאת¹²¹ נראה כי הפניית המבט מן הספרות אל האפיגרפיה תסייע בהבהרת התמונה. כתיבים פונטיים מפורשים של כינוי הרמז לנוכח נמצאו לנו בכמה וכמה קערות, ואלה מרמזים על מבטאם האמתי לכל הפחות בתחומים מסוימים של המנדאית הקדומה, כגון חדין אסרא 'האיסור הזה' (פרינסטון שו' 52),¹²² בכאסא חאדין 'בקערה הזאת' (מוזאון רויאל אונטריו 4 שו' 13),¹²³ חאדין קמאחא 'הקמע הזה' (מ"ס 2054/93 שו' 10), מן באיתא חאדין 'מן הבית הזה' (אוסף פרטי 29 שו' 12).¹²⁴ כפי שניתן לראות, הכתיבים הפונטיים נדירים יחסית, ועל כן הדוגמה החדשה בקערה השנייה מאוסף מתתיהו מתקבלת בברכה מרובה.

13. רוחי'א 'רוחות': צורן הריבוי המזרחי, הנכתב באמצעות הדיגרף י־א, אינו נמנה עם המקרים המוגדרים שבהם נהוג לסמן יו"ד כפולה במנדאית.¹²⁵ אחד מן השמות הבולטים שאינם מציינים לחוק זה הוא רוחי'א <רוחי'א, והסיבה לכך כנראה פונטית.¹²⁶

26. ולצויה 'ולהשמיד': עניין הרחבת השימוש בגרפמה ה (ע) מעבר לתפקידה המקורי כצורן הנסתר נדון בהרחבה במקום אחר.¹²⁷ על האמור שם הוסף את שתי צורות המקור – ולצויה (שו' 26), ולשטויה (שו' 28–29) – מן הקערה הנוכחית וכן את הכתיבים המרובים במסגרת השמות הפרטיים: וארדב'ישטויה (שו' 9), מושכויה (7, 9–10, 58, 62).

28–29. ולאשוטיא ולשטויה 'ולהשפיל ולבזות': מחבר הקערה משלב בין שתי צורות מקור המתועדות בעדי הנוסח: ולאשוטיא בניה שורבא 'להשפיל את בני המשפחה' (יורסה, קערה מנדעית באוסף פרטי, שו' 9 [=אפעל, שו'ט]) לעומת ולאשוטיא בניה שורבא 'ולבזות את בני המשפחה' (מתתיהו 3 שו' 8; לונרון, אוסף פרטי שו' 11–12 [=אפעל, שט"י]).¹²⁸

59. ואסותא תחווילהון 'ורפואה תהיה להם': כתיב מסקון. מיקומה של הגרפמה ה (ע) במנדאית מוגבל כמעט באופן מלא לסוף התיבה. הדירתה לאמצע המילה

121. ראה במיוחד מצוך (מדריך, עמ' 67–68), המציע הסבר פונטי להעדפת הזי"ן על פני דל"ת במילה הנתונה. השווה נלדקה, דקדוק, עמ' 43.

122. גוררון, קערות ארמיות, עמ' 356–357. את הקערה פרסם בשנית יאמאוצ'י, אסופת קערות מנדאיות, עמ' 292–295. קריאה מתוקנת ומוארת עתיד לפרסם פורד, המצביע על נוסחאות מקבילות במקורות קדומים ומאוחרים למדי. מתוך הקריאה המתוקנת אפשר לדלות דוגמה נוספת לכינוי הרמז לנוכח שהושמטה בשתי המהדורות הקודמות: חדין תבארא 'המלכוד [=כלי העינויים] הזה' (פרינסטון שו' 53).

123. מקלאף, קערות יהודיות ומנדאיות, עמ' 29–31.

124. וראוי להעיר על שימוש כינוי הרמז ממין זכר בסמיכות לשם מוגדר ממין נקבה: כול דב'חאדין מאתא שריא 'כל מי שמתגורר בעיר הזאת' (מ"ס 2054/124 שו' 23).

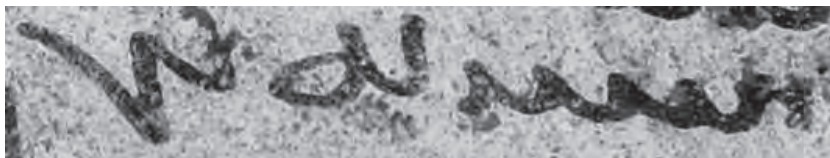
125. לכמה עדים יוצאי דופן החורגים מהכללים המקובלים ראה אבוררהם, קריאה חדשה; אבוררהם ומורגנשטרן, קמע מנדאי.

126. לעודיות נוספות ודין ראה פורד ומורגנשטרן, קערות מנדאיות.

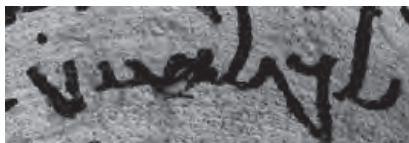
127. אבוררהם, קריאה חדשה.

128. מילר-קסלר, ביקורת, עמ' 131.

במסגרת כינוי הנסתרים תחווילהון חורגת בבירור מהרגלי הכתיב של המנדאית הקדומה והמאוחרת. מלבד המסקנות הפונטיות קלות הערך שניתן לדלות מכתוב זה (רוצה לומר היאלמות ח בכינוי השייכות לנסתרים - חון < ון או לחלופין היאלמות צורן הנסתר והפיכתו לאם קריאה) עיקר חידושו הוא בעצם קיומו. עיון בתעתיקי הקערות המנדאיות באוסף סכוין ובאוספים אחרים לא הניב תקדימים רבים, ובכל זאת די לנו בשני עדים מסייעים להסיק שאין מדובר במקרה יחיד. שני המקרים לקוחים מקערה אחת, ואלה הם: ואסותא ת[חוי]להין לחיוניאתון 'ורפואה תהיה להן לחיות שלהם' (מ"ס 2054/80 שו' 18), ולכול(ה) <חין חיוניאתון 'ולכול החיות שלהם' (מ"ס 2054/80 שו' 19-20). במקרה האחרון ניכר תיקון של המעתיק על גבי האות שלכאורה אינה במקומה: ולכולהין < ולכולחין.

תחווילהון¹²⁹ (אוסף מתתיהו 2 שו' 59)

ולכול(ה) <חין (מ"ס 2054/80 שו' 19-20)

ת[חוי]להין (מ"ס 2054/80 שו' 81)

64-65. דַּעַתְלָה {ואד'} ודחווילה 'אשר יש לו ואשר יהיו לו': עדות מפורשת לשימוש הבינוני בהוראת עתיד. מבנה תחבירי זה נפוץ בקערות יהודיות וסוריות.¹³⁰ ההתחלה השגויה {ואד'} מתייחסת לייצוג או אייזוג וי"ו החיבור לפני שמות הפותחים בשווא.

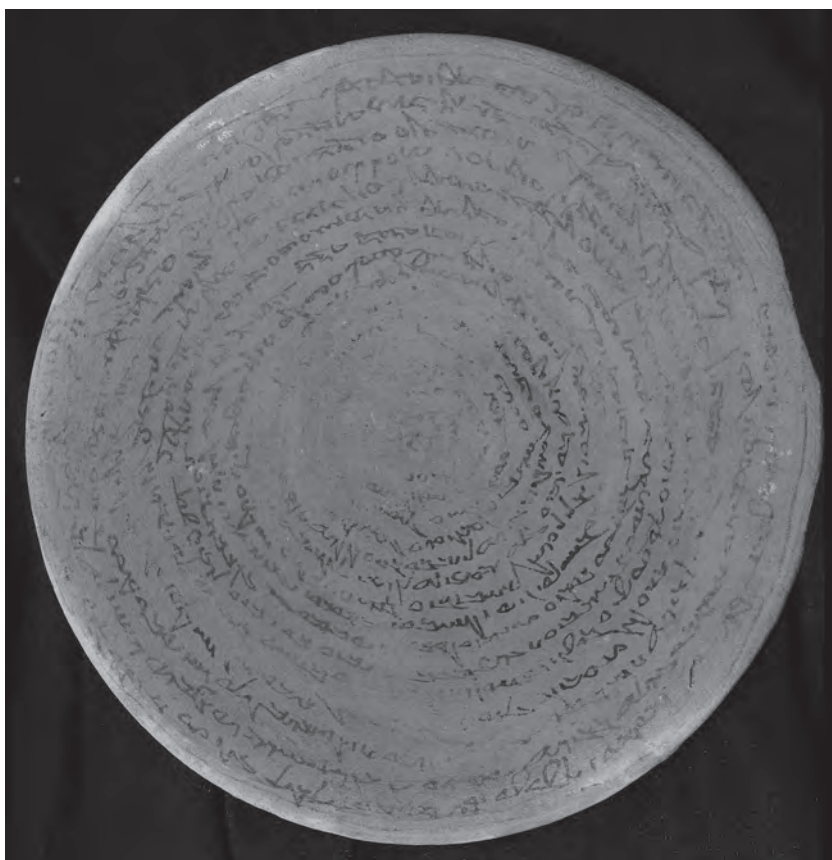
ג. אוסף יוסף מתתיהו, קערה מנדאית מס' 3

תיאור כללי

הקערה כתובה במערך ספירלי. הטקסט מתחיל במרכז הקערה ונמשך ברצף אחד אל השוליים החיצוניים. שני קווים מעגליים תוחמים את שש-עשרה שורות ההשבעה: עיגול פנימי קטן יחסית ועיגול היקפי המונח קרוב מאוד לשפת הקערה. הקערה

129. לאופן כתיבת ל ואחריה השווה וחיכלה (שו' 3); תחווילה (שו' 10); חיכלה (שו' 69-70).
130. ראה מורגנשטרן, הלפרכט (ביקורת), עמ' 288. לדיון מורחב ודוגמות ראה פורד, אור חדש מבבל.

נשתמרה בשלמותה ללא שברים ניכרים או סדקים. באזורים מסוימים הכיתוב דהוי ולעתים בלתי קריא (במיוחד במרכז). בעזרת שימוש מושכל במקבילות רוב ההשבעה ניתנת לשחזור. הקערה מוקדשת לעומיון בן האתטאבו, לזוגתו קאקאי בת שגלאי ולילדיהם: אחאירבא (ז'), חתטאבו (נ')¹³¹ וטאטאי (נ'). נוסחת ההשבעה זהה באופן עקרוני לקערה הקודמת: על כליל נחור איאר קאימנא 'על זר של אור אוויר אני עומד'. חילופי הגרסאות בין שתי הקערות מתועדים במקבילות אחרות (לספרות ראה תיאור קערת מתתיהו מס' 2).

אוסף מתתיהו, קערה מנדאית מס' 3

131. הבת הראשונה קרויה על שם אמו של אבי המשפחה.

תרגום	תעתיק
ועל זר של זוהר האוֹריר	1 ועל כליל נחור ¹³² אִיאָרְ
[אני עומד, מעל המעון וההיכל] הזה	2 [קאימנא עלאויא דורא וחיכלא] חאזין
[... מעל שבע הפלנטות, מעל	3 [... ועלויא] שובא שוביאחיא עלואיון]
[כול המלאכים, מעל] הרוחות ורוחות הקמע	4 [ד־כולחון מלאכיא עלאויא] רוחיא חומריא זאדניאתא עסתכית
הזדוניות. הבטתי	5 [וחזינתון למלאכיא ד־עתלבא]ש [ב]סחריא ועסתכית חזיתה ליורבא בשכינתה
[וראיתי אותם את המלאכים אשר	6 ד־נפֿשֶׁה כד־ יאתיב ומלאכיא מאנחריא] שכינתה קאימיא עלה ומסגילה לזיוה ולנחורה
התלבשו] [ב] [רמות] שדים. הבטתי וראיתי	7 [ומיתגמריא] ל[אתר]וֹאֵן אֶתְרוֹאֵן כחמראיחן ובדיואיון ובסחראיון ובליליאתון לאחרוביא באתיא
אותו את יורבא בשכינתו	8 וְלֹאֲצִוִּיא חִיכְלִיא ולנקופיא בניא אנאשא ולאשוטיא בניא שולבא רבא [ד־חי]יא אֲנֵא בחילאי זיואי נחוראי עקאראי
שלו כ אשר הוא יושב והמלאכים, מאירי]	9 ועדירותאי ד־לון ועתון מן ביתבו רבא קאדאמאיייה ד־חואת עלאי קאמית בלבוש דאכיא שומיא נאדא[ת] וארקא עֵי
שכינתו, עומדים מעליו ומרוממים את	10 עזרמביאת בית שובא שוביאחיא חומראיון פתיכראיון נאד ועשתחראז ועשתואש חומריא ד־עתגמאר [לד]וריא דאוריא
זוהרו ואת אורו.	11 למיגטאל גטלא בידלאתא לנקופיא דרדקוניא ולנכוסיא דרדקוניאתא לצרוי[א] ענשיא ולאשוטיא באטניתא חאזתילִנִון רוח[א] רוחא בישתֵא
והם מצווים] [מקו]מות שונים ברוחות	12 ולאסבתניון גמראת עלואיחן סחריא דיויא וליליאתא ד־אפכיא לילכבאיון ד־בניא אנאשא [ו]נֵאֲסִבִּיא רויאנון שארין
הקמע שלהם ובדיוויים שלהם ובשדים שלהם	
ובליליות שלהם על מנת להחריב בתים	
ולהשמיד היכלים ולהכות את בני האנוש	
ולהשפיל את בני המשפחה הגדולה [של	
החיים]. אני – בכוחי, זוהרי, ואורי, וכבודי	
ובעזרה שלי אשר ליוו אותי ובאו איתי	
מבית האב הגדול הקדמון ואשר היו	
(מילולית: הייתה) עימי – עמדתי בלבוש	
טהור. השמיים נעו] והארץ	
רעדה. בית שבע הפלנטות, רוחות הקמע	
שלהם (ו)האלילים שלהם נעו, וזעו והשתכשו.	
ורוחות הקמע שנצטוו על דירות רבות	
על מנת	
להרוג הרג ביולדות, להכות ילדים קטנים,	
לשחוט ילדות קטנות, לחתוך] נשים	
ולהשפיל נשים הרות (טעות בעבור: ולגרם	
לנשים הרות להפיל). ראתה אותם] (את בני	
האדם) הרוח, הרוח הרעה	
אבל (עדיין) היא לא שבעה מהם (על כן)	
היא ציוותה נגדם שדים ודיוויים וליליות,	
אשר הופכים את לכבות בני האנוש,	

[ו]לוקחים מהם את תודעתם, ושוכנים [בכתיה]ם, דירותיהם, היכליהם ובנ[י]ניהם. (ו)הם נקרא[ים] בעולם רוצחים ומחריבים. אני אמרתי נגדם לבחירי הצדק: קח[ו] את הבית שי[ש] בו רוח קמע. דם של יונה ושל תרנגול לכן מהול במים וקרא את הפתגם הזה נגדו והתו בבית. שוב, פתוב וקבור אותו בשער למען כול מי שמארה של רוח מקדש יש לו בביתו. ורפואה, וחימוש, וחתימה, ושמירה תהיה לו לביתו, ולגופו של עומיון בן חאתטבו ולקאקאי בת שגלאי ולאחאי רבא בן קאקאי ולאחאתטבא בת קאקאי ולטאטאי בת קאקאי ולכל איש אשר נמצא בבית[ם]. [הח]יים מנצחים!	עלואי[ו]ן בבאתאי[ו]ן דוראיח[ו]ן 13 חיכלאי[ו]ן [ו]ב[ו]י[ו]ניאנון מיתקר[ו]ין באלמא גאטליא מאחורביא אנא עמרית עלואי[ו]ן לבחיריא זידקא סב[ו]לה לביתה דחומרתא ע[ו]תבה זמא דיינא ודת[ו]רנולא 14 חיורא פוש במיא וקריא חזין פוגדאמא עלה ואזלא בביתא תומ כתוב וקברלה בבאבה וכול מאן דאקריאת דעכורא עתלה בביתה ואסותא וזרותא וחתמתא ונטרתא 15 תחווילה לביתה ולפגרה דעומיון בר חאתטב[ו]133 ולקאקאי פת שגלאי ולאחאירבא בר קאקאי ולהתטאבו פת134 קאקאי ולטאטאי פת קאקאי ולכול עניש דעבה 16 בבית[א]יח[ו]ן [ח]י(א)135 זאכין —

הערות

7. בחמראיחן 'ברוחות הקמע שלהם' / עלואיחן 'עליהם', 'נגדם' (שו' 12): לכתוב חסר של תנועות o ו u בשל נסיבות גרפיות סמוך לאות ח"ת עיין למעלה (מתתיהו 1 שו' 11: מוחיא/מחיא).
9. ועדירותאי 'והעזרה שלי': חלופה כתיבית תמורת הכתיב הסטנדרטי אדיאורותא (למשל מתתיהו 2 שו' 31).
11. בידלאתא 'ביולדות': עדי הנוסח פוסחים בין הצורה המקורית יאלדאתא (ראה מתתיהו 2 שו' 42-43) לצורה המשוקפת י(א)דלאתא (על אתר ועוד רבים).
13. ודת(ו)רנולא 'ושל תרנגול': קריאת אם הקריאה וי'ו הנתונה בסוגריים עגולים מוטלת בספק. מצד אחד אין הווי'ו מרווחת משכנותיה כפי דרכה, אולם מצד שני גם חלקה הימני של הרי"ש חורג מגדר הרגיל. באין פתרון אחרון נראה לי להציע כי הווי'ו נוספה בדוחק רב רק לאחר השלמת כתיבת התיבה.136 אם תקבל סברתי אזי תצטרף הצורה הנוכחית לעדות יתומה אחת למעתק תארנולא < תורנולא במנדאית. ההיקרות היחידה עד כה נתגלתה בנוסחה מקבילה מאוסף מוסיף, שעתידים לפרסם
133. לתי"ו השווה ועסתכית (שו' 5).
134. המעתיק מדג מעט בגלל פגם מקורי בקערה.
135. האות האחרונה קרובה יותר לנו"ן.
136. וי"ו צפופה מצויה גם בחומראיון (שו' 10).

פורד ומורגנשטרן.¹³⁷ שתי העדויות החדשות שבות ומהדקות את קשרי השיתוף עם הארמית הבבלית היהודית, שבה רגיל תורנולא/תורנגלא.

ודתורנולא (אוסף מתתיהו 3 שו' 13)

15. לומיון בר חאתטאבו [...] ולח'טאבו פת קאקאי: שם אמו של בעל הקערה ושם בתו הקרויה אחריה משתייך למשפחה נפוצה יחסית של שמות פרטיים בשלהי העת העתיקה באזור ככל. המוטיב המאפיין את משפחת השמות הללו הוא היותם מורכבים משני איברים שכל אחד מהם מציין תפקיד משפחתי וביניהם מילת השייכות ד(י), למשל: אחאדאבוי 'האח של אביו', אחאתאדאבוה 'האחות של אביה', אחאתאדאימא 'האחות של אמה', אימאדאבו 'האם של אביה' אימאדאימא 'האם של אמה' וכיו"ב.¹³⁸ מן השם המקורי אחאתאדאבוה¹³⁹ הביאו כמה גלגולים להתפתחות הצורה הנדונה כאן: אחאתאדאבוה < אחאתאדאבוה¹⁴⁰ < אחאתאדאבו¹⁴¹ < חאת(א)טאבו. הכתיב הפונטי של מילת הזיקה די (טאבו במקום דאבו 'של אביה') מפתיע במבט ראשון, אך כבר עמד פורד על היקפה הנרחב של התופעה בלשונות האזור, והדברים מבוררים היטב.¹⁴² חאתטאבו תעמוד מעתה לצד דוגמות נדירות שאסף פורד בקערות ההשבעה המנדאיות: גדיא פת אחתא טימא (=האחות של אימה),¹⁴³ ש..א בר חאטימא (=אחות של אימה),¹⁴⁴ אחתא טבון פת נאנאי (=האחות של אבינו).¹⁴⁵ כתיב מסקון נקרה בדרכי בקערה לא ממוספרת מן המוזאון העיראקי הממתינה לפרסום (שו' 12–13):

137. הקריאה שם בטוחה, אך גם היא מערכת מנהגי סופרים (ראה פורד ומורגנשטרן, קערות מנדאיות).

138. לדיון מורחב ראה פורד, כתיבים פונטיים, עמ' 236–240.

139. ראה למשל אחאי בר אחאתא דאבו (אוסף פרטי 28 שו' 5), אחאי בר אחאתא דאבו (שם שו' 54).

140. השווה סורית ܘܫܘܐ 'אחות'.

141. כרגיל במנדאית כינוי הנסתרת מאבד את העיצור הסופי (נלדקה, דקדוק, עמ' 177).

142. פורד, כתיבים פונטיים, עמ' 236–240. עדיין אנחנו מצפים לדוגמה ראשונה לכתיב פונטי למילת הזיקה במקורות האפיגרפיים שלא בשמות פרטיים.

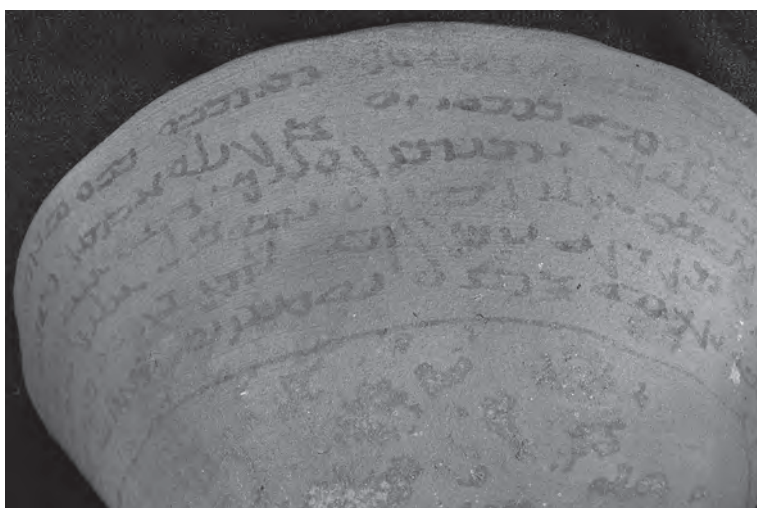
143. שם, עמ' 238 הערה 66.

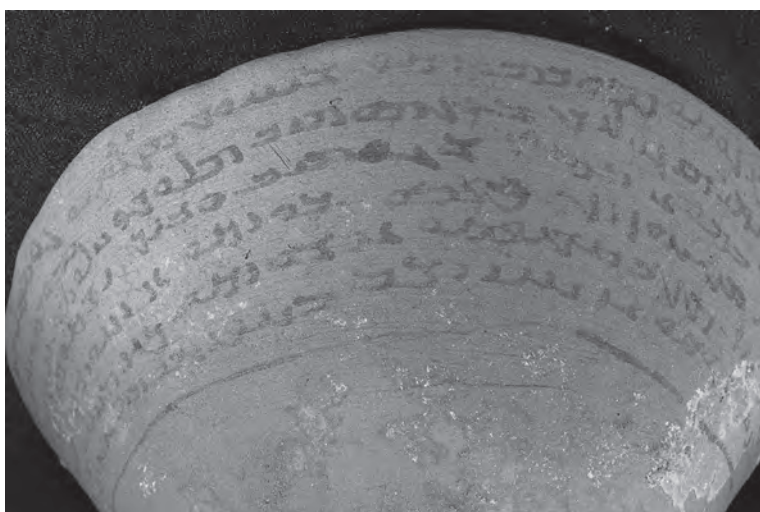
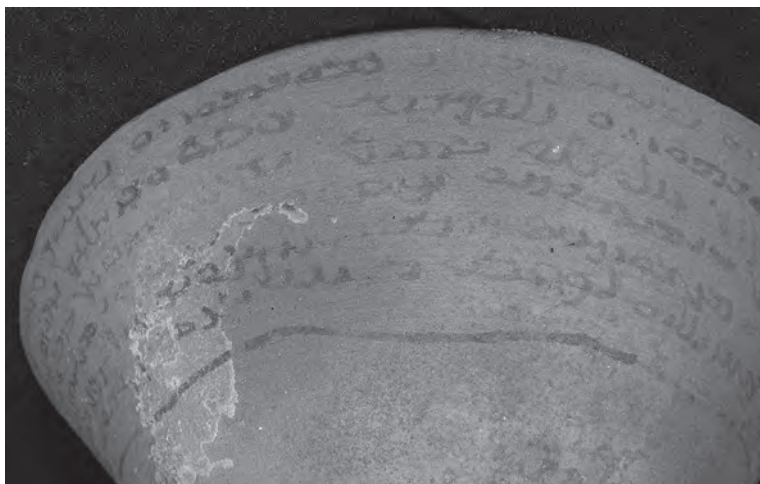
144. שם.

145. שם, עמ' 239.

עמא פת (חט)חתימא 'אמא בת חתימא' (= אחות של אימה). בכתיבת שם האם פתח המעתיק בכתיב פונטי שהוא תוצאת התלכדות ההגאים הקרובים טי"ת ותי"ו (תט < ט), אך משהרגיש בחסרון אחד העיצורים עצר והתחיל מחדש.

נספח: קערה מנדאית מס' 1 - חלק חיצוני

קיצורים

אבורהם, קריאה חדשה = א' אבורהם, "קערת השבעה מנדאית ממוזאון אוניברסיטת מיאמי: קריאה חדשה", מחקרים בלשון טז (בדפוס)

O. Abudraham and M. Morgenstern, = קמע מנדאי, "Mandaic Incantation(s) on lead scrolls from the Schøyen Collection", *Journal of the American Oriental Society* (forthcoming)

- G. Abu-Samra, "A New Mandaic Magic = קערה מנדאית חדשה = Bowl", *Durch Dein Wort ward jegliches Ding! Zum Gedenken an Rudolf Macuch*, ed. R. Voigt, Wiesbaden 2013, pp. 55–69
- B. Burtea, "Zihrun, das verborgene Geheimnis": Eine = בורטיאה, זיחרון *mandäische priesterliche Rolle*, Wiesbaden 2008
- בן-חיים, מסורת השומרונים = ז' בן-חיים, "מסורת השומרונים וזיקתה למסורת הלשון של מגילות ים המלח וללשון הז'ל", לשוננו כב (תשי"ח), עמ' 245–223
- בן-חיים, עואנ"ש = ז' בן-חיים, עברית וארמית נוסח שומרון, ה: לשון תורה, ירושלים תשל"ז
- J. J. Buckley, *The Great Stem of Souls: Reconstructing Mandaean History*, New Jersey 2005
- בר-אשר, מחקרים בסורית של א"י = מ' בר-אשר, מחקרים בסורית של ארץ-ישראל: מקורותיה, מסורותיה ובעיות נבחרות בדקדוקה, ירושלים תשל"ז
- בר-אשר, שטר מבית עמר = מ' בר-אשר, "על הלשון בשטר הבית עמר", הנ"ל, לשונות ראשונים: מחקרי לשון במקרא, במגילות ים המלח ובארמית, ירושלים תשע"ב, עמ' 273–262 [פרסום ראשון: קתדרה 132 (תשס"ט), עמ' 35–25]
- C. H. Gordon, "Aramaic Incantation Bowls", = גורדון, קערות ארמיות = *Orientalia* 10 (1941), pp. 116–141, 272–276, 278–289, 339–360
- M. Gorea, "Trois nouvelles coupes magiques = גוריאה, שלוש קערות araméennes", *Semitica* 51 (2003), pp. 73–92
- H. Petermann, *Ginzā: Thesaurus s. Liber magnus vulgo 'Liber = גינזא Adami' appellatus opus Mandaeorum summi ponderis*, Leipzig 1867
- M. J. Geller, "The Aramaic Incantation in Cuneiform Script = גלר, ארך = (AO-6489 = TCL 6, 58)", *Jaarbericht Ex Oriente Lux* 35–36 (1997–2000), pp. 127–146
- גרינפלד ונוה, קמע מנדעי = י' גרינפלד וי' נוה, "קמע מנדעי בעל ארבע השבעות", ארץ ישראל 18 (תשמ"ה; ספר נחמן אביגד), עמ' 107–97
- J. de Morgan, *Mission scientifique en Perse, V: Études = דה-מורגן, מסע = linguistiques, 2: Textes mandaites*, Paris 1904
- דודי, דקדוק = ע' דודי, דקדוק תרגום אונקלוס על-פי כתבי יד מן הגניזה, עבודת דוקטור, אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן תשמ"א
- E. S. Drower and R. Macuch, *A Mandaic = דרוור ומצוך, מילון מנדאי = Dictionary*, Oxford 1963
- E. Yamauchi, *Mandaic Incantation Texts = יאמאוצי, אסופת קערות מנדאיות = (American Oriental Series, 49)*, New Haven 1967
- M. Jursa, "Eine mandäische Zauberschale in = יורסה, קערה מנדאית באוסף פרטי =

- Schweizer Privatbesitz”, *Archiv für Orientforschung* 48–49 (2001–2002), p. 146
- כ”י דרוור = כתבי יד מנדאיים שבאוסף דרוור (Drower Collection) בספריית הבודליאנה באוקספורד
- M. Lidzbarski, *Mandäische Liturgien: Mitgeteilt, = ספר התפילות übersetzt und erklärt*, Berlin 1920
- D. Levene, *A Corpus of Magic Bowls: Incantation Texts in = ליון, קורפוס Jewish Aramaic from Late Antiquity*, London 2003
- מורג, לשון התלמוד = ש’ מורג, ארמית במסורת תימן: לשון התלמוד הבבלי, ירושלים תשמ”ח
- M. Morgenstern, “Diachronic Studies in Mandaic”, = מורגנשטרן, דיאכרוניה, *Orientalia* 79 (2010), pp. 505–525
- M. Morgenstern, “[Review of] Ch. Müller- = מורגנשטרן, הלפרכט (ביקורת) Kessler, *Die Zauberschalentexte in der Hilprecht-Sammlung, Jena und weitere Nippur-Texte anderer Sammlungen*”, *Journal of Semitic Studies* 55 (2010), pp. 282–291
- M. Morgenstern, “Linguistic Notes on Magic = מורגנשטרן, הערות בלשניות Bowls in the Moussaieff Collection”, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 68 (2005), pp. 349–369
- M. Morgenstern, “Mandaic Magic Bowls in the = מורגנשטרן, מוסייף Moussaieff Collection: A Preliminary Survey”, *New Inscriptions and Seals Relating to the Biblical World*, ed. M. Lubetski and E. Lubetski, Atlanta 2012, pp. 157–170
- M. Morgenstern, *Studies in Jewish Babylonian Aramaic = מחקרים Based upon Early Eastern Manuscript Sources* (Harvard Semitic Studies, 62), Winona Lake 2011
- מורגנשטרן, נקודות מגע = מ’ מורגנשטרן, “הארמית הבבלית היהודית והמנדאית הקלאסית – נקודות מגע”, לשוננו עב (תש”ע), עמ’ 473–451
- מורגנשטרן, צורות נשכחות = מ’ מורגנשטרן, “צורות נשכחות בארמית הבבלית (יהודית ומנדאית)”, מחקרים בלשון טז (בדפוס)
- מורגנשטרן ושליטר, קמע מנדאי על גבי עופרת = מ’ מורגנשטרן ומ’ שליטר, “קמע מנדאי על גבי עופרת – אוסף סכוינ 2087/01”, ארץ ישראל (ספר נוה; בדפוס)
- C. Müller-Kessler, “The Story Of Bguzan-Lilit, Daughter = מילר-קסלר, בגוזאן of Zanay-Lilit”, *Journal of the American Oriental Society* 116 (1996), pp. 185–195
- C. Müller-Kessler, “Die Zauberschalensammlung = מילר-קסלר, ביקורת

- des British Museum”, *Archiv für Orientforschung* 48–49 (2001–2002), pp. 115–145
- C. Müller-Kessler, *Die Zauberschalentexte in der Hilprecht-Sammlung, Jena, und weitere Nippur-Texte anderer Sammlungen*, (Texte und Materialien der Hilprecht Collection, 7), Wiesbaden 2005
- C. Müller-Kessler, “Phraseology in Mandaic = פרזיולוגיה = Incantations and its Rendering in Various Eastern Aramaic Dialects: A Collection of Magic Terminology”, *Aram* 11–12 (1999–2000), pp. 293–310
- C. Müller-Kessler, “Interrelations between Mandaic = קשרים = Lead Scrolls and Incantation Bowls”, *Mesopotamian Magic: Textual Historical, and Interpretative Perspectives*, ed. T. Abusch and K. van der Toorn, Groningen 1999, pp. 197–210
- C. Müller-Kessler, “Beiträge zum babylonisch- = תרומות = talmudisch-aramäischen Wörterbuch”, *Orientalia* 80 (2011), pp. 214–251
- R. Macuch, *Handbook of Classical and Modern Mandaic*, = מצוך, מדרוך = Berlin 1965
- W. S. McCullough, *Jewish and Mandaean = קערות יהודיות ומנדאיות = Incantation Bowls in the Royal Ontario Museum*, Toronto 1967
- T. Nöldeke, *Mandäische Grammatik*, Halle 1875 = נלדקה, דקדוק
- T. Nöldeke, *Compendious Syriac Grammar*, trans. J. A. = נלדקה, דקדוק סורי = Crichton, London 1904
- J. B. Segal, *Catalogue of the Aramaic and Mandaic = סגל, המוזאון הבריטי = Incantation Bowls in the British Museum*, London 2000
- M. Sokoloff, *Dictionary of Jewish Babylonian Aramaic = סוקולוף, מילון אב”י = of the Talmudic and Geonic Periods*, Ramat Gan and Baltimore 2002
- M. Sokoloff, *A Syriac Lexicon – Translation from the = סוקולוף, מילון סורי = Latin, Correction, Expansion, and Update of C. Brockelmann’s Lexicon Syriacum*, Winona Lake, IN and Piscataway, NJ 2009
- פורד, אור חדש מבבל = נ’ פורד, “אור חדש מבבל על סיפור סממית” (בהכנה)
- J. N. Ford, “Notes on the Mandaic Incantation Bowls in the = פורד, ביקורת = British Museum [review of J. B. Segal, *Catalogue of the Aramaic and Mandaic Incantation Bowls in the British Museum*]”, *Jerusalem Studies in Arabic and Islam* 26 (2002), pp. 237–272
- J. N. Ford, “Phonetic Spellings of the Subordinating = פורד, כתיבים פונטיים = Particle *d(y)* in the Jewish Babylonian Aramaic Magic Bowls”, *Aramaic Studies* 10 (2012), pp. 215–247

- J. N. Ford, "Another Look at the Mandaic Incantation = פורד, קריאה נוספת = Bowl BM 91715", *Journal of the Ancient Near Eastern Society of Columbia University* 29 (2002), pp. 31–47
- J. N. Ford, "Three *hapax legomena* in the = פורד, שלוש מילים יחידאיות = Babylonian Talmud: *gma*' 'time period' (bMeg 29b); *ṣšḥ*' 'cried out' (bQid 81a); *mnwbyyt*' 'wailing women' (bBB 91a)", (forthcoming)
- J. N. Ford and O. Abudraham, = פורד ואבודרהם, קערות סוריות ומנדאיות = "Syriac and Mandaic Incantation Bowls" (forthcoming)
פורד ומורגנשטרן, קערות מנדאיות = בהכנה
- K. Tseretli, "The Velar Spirant *ḡ* in Modern East Aramaic = צרטלי, וילוני חוכך = Dialects", *Studies in Neo-Aramaic*, ed. W. Heinrichs, Atlanta 1990
- S. A. Kaufman, *The Akkadian Influences on Aramaic*, = קאופמן, השפעה אכדית = Chicago 1974
- S. A. Kaufman, "On Vowel Reduction in Aramaic", = קאופמן, התקצרות = *Journal of the American Oriental Society* 104 (1984), pp. 87–95
- A. Caquot, "Un phylactère mandéen en plomb", *Semitica* = קאקו, קמע מנדאי = 22 (1972), pp. 67–87
- קארה, כתבי היד התימניים = ' קארה, כתבי-היד התימניים של התלמוד הבבלי: מחקרים בלשונם הארמית (עדה ולשון, י), ירושלים תשמ"ד
- S. Shaked, "Form and Purpose in Aramaic Spells: = שקד, נושאים יהודיים = Some Jewish Themes (The Poetics of Magic Texts)", *Officina Magica: Essays on the Practice of Magic in Antiquity*, ed. S. Shaked, Leiden and Boston 2005, pp. 1–30
- S. Shaked, J. N. Ford and S. Bhayro, *Aramaic = שקד, פורד ובהיירו, אוסף סכויין = Bowl Spells: Jewish Babylonian Aramaic Bowls, I (Magical and Religious Literature of Late Antiquity, 1)*, Leiden 2013